

हिंदी शिक्षावलीनां अर्थ.

(तरजुमासाथे.)

भाग बीजो

रबी उपाधी प्रसिद्ध कराना,

शाह भाइलाल डाह्याभाइ कसेल

डे. गुजराती स्कूलसामुं-नवसारी.

त १९२५

सने १९२८

मुल्य ०-५-८

२२०६२

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

પુસ્તકાંક ૧૪૦૮-૨ યર્ગિક

પુસ્તકનું નામ શિખાવણી ભાગ-૨

વિષય મંડળ: ૮૪૧: ૩૩૪૨: ૨૧૫

શિક્ષાવલી ભાગ બીજો.

પાઠ ૧. માખાપનો પ્રેમ.

મા ખાપનો પ્રેમ.

ઠકકો-છોકરાઓ.

પૈદા-ઉત્પન્ન, પેદા.

સામર્થ્ય-શક્તિ, બળ.

મહે બુરે-સારા નરસા.

પહ્ચાન-ઓળખાણ, યાન.

પાલા પોસા-પાલ્યા, પોષ્યા.

સૈકદો-સેકડો-અનેક.

સહે-સહ્યા, ખમ્યા.

પર-પશુ.

કષ્ટ-દુઃખ.

હોને દિયા-થવા દીધું.

મીતની-જેટલી

વતની-તેટલી.

સમક્ષતે-સમજે

પાલનેમે-પોષવામાં

ઉન્હોને-તેમણે.

કિતને-કેટલા.

ઠઠાવે-ઉઘાવ્યા.

નો-નવ.

રવચ્ચા-રાખ્યા.

કિસ-કેવા.

પ્યારસે-હેતથી.

પિલાયા-પાચું.

લેટાયા-સુવાડ્યા.

ફૂલેમે-પારણામાં.

ફૂલાયા-હીંચક્યા.

થપક થપક કર-થાખડી થાખડીને.

સોલાયા-સુવડાવ્યા.

ગૈવાયા-ખોયું, ગુમાવ્યું.

પસીના-પરસેવો.

બહાય-ઉતાર્યો, વહેવડાવ્યો.

કહી-કોઈ ઠેકાણે.

મચ્છાર-સારું સારું.

ચિલાયા-ખવાડ્યું.

પહિનાયા-પહેરાવ્યું.

સયાને હુવે-સમજણા-મોટા થયા.

પઢાયા લિલાયા-મણાવ્યા મણાવ્યા.

લગાયા-લગાડ્યા.

મલાઈ-ઉન્નતિ.

કમાયા-મેળવ્યું.

નિછાવર-અર્પણ.

બુઢાપેમે-પ્રડપણમાં.

મળા-વારૂ, ત્યારે.

બાદર-સન્માન.

વળો-દુર, રહેા.

જીલ્લાકર-એક ચિ-તે, મન લગાડીને

નઢાઈ-સ્તુતી, વખાણુ.

કહલાબોગે-કહેવાશેા.

उनके-તેમને.

कभी-કોઇ વખત.

कड़ी-કઠોર, કડવી.

છોકરાઓ ! જ્યારે તમે પેદા થયા હતા, ત્યારે તમને નહોતી ઉઠવા ખેસવાની શક્તિ, ન (હોતી) સારા નરસા-ખર્ચે ખોટું-ની ઝોળખ. આ દશામાં મા બાપે તમને પાલ્યાં પોખ્યાં, સેંકડો દુઃખ સહન કર્યાં પણ તમને દુઃખ ન થવા દીધું.

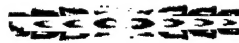
તમારી ઉપર મા બાપનું જેટલું હેત છે તેટલું કાંઈનું નથી. તે તમારા સુખમાં પોતાનું સુખ સમજે છે. અને તમને દુઃખી જોઈને દુઃખી થાય છે. તમને પોષવામાં તેમણે કેટલાં દુઃખ ઉડાવ્યાં છે.

માને જુઓ ! તેણે તમને નવ માસ પેટમાં રાખ્યા. જ્યારે તમે પેદા થયા, કેવા લાડ (અને) હેતથી તમને પોતાનું દૂધ પાચું; પહોરના પહોર સુધી છાતી પર સુવાડયા; પારણામાં હીંચકયા; થાંબડી ચાંબડીને સુવાડયા અને તમારા સુખને માટે પોતાનું સુખ ખોયું.

બાપને જુઓ ! આખો દિવસ તેણે મહેનત કરીને પોતાનો પરસેવો ઉતાર્યો. જ્યારે કાંઈ ઠેકાણે ચાર પૈસા મળ્યા, (ત્યારે) ઘેર આવ્યા. તમને સારું સારું ખવરાવ્યું; સારાં સારાં (કપડાં) પહેરાવ્યાં. જ્યારે તમે કંઈક મોટા થયા; બણાવ્યા ગણાવ્યા અથવા સારે ધધે લગાડયા. મરતાં સુધી તમારીજ કન્નતિ (બલાઈ) નું ધ્યાન રાખ્યું, જેટલું કમાયા (તેટલું) બધું તમારે માટે અર્પણ કરી દીધું.

તમે એમ ન સમજશો કે તેમણે તમારું પાલન માત્ર એવી આશાથી કર્યું છે કે જ્યારે તમે મોટા થશો ત્યારે તેમની સેવા કરશો અને ધડપણમાં સુખ આપશો. ત્યારે આ ઉપકારનો બદલો તમે કેવી રીતે વાળી શકો છો ? તમારી જીંદગી સુધીની સેવા તમારાં માબાપની એક વાતની બરાબર પણ થઈ શકતી નથી.

છોકરાઓ ? તમારામાં બાપનું ધણું સન્માન કરતા રહો. અને જે પ્રમાણે તે તમને કહે તે પ્રમાણેજ કર્યા કરો, કારણ કે તમારામાં એટલી સમજણ ક્યાંથી કે (તમે) સારા નરસાની બાળ-ખાણ કરી શકો ? તે જે વાતને ખરાબ કહે તેનાથી દૂર રહો (કરો નહીં) અને જે વાતને સારી કહે તે મન લગાડીને કરો. સાફ કામ કરશો તો સરા કહેવાશે. નકાફ કામ કરશો તો નકારા કહેવાશે. અને બધા લોકો તમારી નિન્દા કરશે. જ્યાં સુધી બની શકે (ત્યાં સુધી) તેમને પ્રસન્ન-ખુશ રાખવાનો યત્ન કરો. તેમને કોઈ પણ વખત કઠોર વાત ન કહો.

પાઠ ૨ જે પાઠશાળા.

નિશાળ.

પાઠશાળા-નિશાળ.

જૂંચો-પહોંચો.

આદરસે-નમ્રતા પુર્વક.

જગહ-સ્થાન, જગ્યા.

વિરુદ્ધ-ઉલટું.

આપસમેં-માહોંમાહે.

વાતચીત-વાત.

ઔસેંકા-ખીજઓનો.

અકારથ-નકામે.

સહજમેં-જરામાં, જલદીયા, સહેલાઈથી.

મેલ-મિત્રતા, સંપર્ક.

સાથિયોં-મિત્રો, લાઈનધો.

પૂંછલો-પૂછી લો.

વર્તાવિ-વર્તાવુંક.

હુટી-રળ.

પાઓ-મેળવો.

રાહ-માર્ગ, રસ્તો.

કિસીસે-કોઈની સાથે.

લઢાઈ જગઢા-લડાઈ ટંટો.

બાળકો ! નિશાળે પહોંચો ત્યારે ગુરુજને બધી નમ્રતા પૂર્વક પ્રણામ કરો અને પોતાની જગ્યાએ બેસીને વાંચવા લખવા માંડો. જે ગુરુજ કહે તેની વિરૂદ્ધ કોઈ કામ નહીં કરો. ત્યાં માહોંમાહે વાત કરો નહીં. તેમાં માત્ર તમારોજ નહીં પણ બીજાઓનો પણ વખત નકોમો જશે. જે વખત જે કામ કરવાનો છે તે વખત તેમાં લગાડો. એ પ્રમાણે કરવાથી મોટાં મોટાં કાર્યો જરામાં થઈ જાય છે.

નિશાળનો વખત વાંચવાને માટેજ છે. તે વખતે ધ્યાન દીધને વાંચો, લખો અને તેને રમત ગમતમાં અથવા વાત ચીતમાં બોલો નહીં. પોતાની સાથના બહુવાળાઓની સાથે મિત્રતા રાખો. જે તમે એ પ્રમાણે કરશો તો તે પણ વખત આવે કામ આવશે. તમારો પાઠ કોઈ ઠેકાણે લુપ્તી જાય તો તમારા મિત્રોને પૂછી લો અને જે કંઈ તે તમને પુછે તે તેને પણ બતાવો. આવા વર્તનથી માહોંમાહે પ્રીતિ વધે છે. જ્યારે નિશાળથી છુટો (ત્યારે) સીધા ઘેર ચાલી આવો. રસ્તામાં કોઈની સાથે લગાઈ ટંટો કરવો યા મોડું કરવું સારું નથી.

~~~~~

પાઠ ૩ જો. ગાય.

ગાય.

જાણસે-સર્વથી.

મિત્રી જાતિ હૈ-ગણાય છે.

મહાંતક-અટલે સુધી.

કિ-કે.

કહ-અનેક, બધા.

ચિત કબરી-કાબર ચીતરી.

મીલી-ભોળી.

છોટી-નાની.

સંઘી-લાંબી.

ચિરેપર-છેટે.

સુર-ખરી

વીંચસે-વચમાંથી.

ચારા-ખોરાક

મૂસા-ધડિં, જવના ફોતરાંના ભુકા

સાલી-ખોળ

ચુની-દાળનું કારમું.

ચોકર-દળેલ ધડિં, જુવારનું ચારણુ

ચવાકર-ચાવીને

નિગલ-જાતે છે-ગળી જાય છે.

સગલ કર ચવાતે છે-પેટમાંથી

મોમાં ચાવીને આવે છે.

સુગલી-વાગોળ

પાગુર-વાગોળ

વીમાર-માંદી

હાંસી-હિસાર જીલ્લાનું નામ.

બોર-તરફ

કોસી-ગામનું નામ

સહારે-મદદથી

ચિરાવન-સમાર

સિંચાઈ પાણી પાવું તે

જોત તે છે-જોડે છે

ચમડા-ચામડું

અમુલ્ય-કીમતી

હિંદુસ્તાનમાં ગાય સર્વથી ઉત્તમ ગણાય છે. એટલે સુધી કે બધાં તેને ગૌ માતા કહે છે. ગાય ધણી રંગની હોય છે જેવી કે કાળી, લાલ, સફેદ, અને કાબર ચિતરી. ગાય ધણી ભોળી અને સુંદર હોય છે. તેની ગરદન નાની અને પૂછડી લાંબી હોય છે. પૂછડીને છેડે લાંબા વાળનો ગુચ્છો હોય છે. ગામની ખરી વચમાંથી ચિરેલી હોય છે. ગાયનો મુખ્ય ખોરાક ઘાસ, જૂસું છે. પણ દૂધ વધારવાને માટે ખોળ, કારમું અને ચારણુ પણ આપે છે. ગાય તે જનવરોમાંથી છે જે પહેલો પોતાનો ખોરાક મોડોજ ચાવીને ગળી જાય છે. પછી કોઈ ડોકાણે આન્દમાં ખેસીને ખાધેલો ખોરાક પાછો કાઢીને આવે છે.

એને વાગેળવું કહે છે. ગાય વાગેળે નહીં તો બાણી લેવું જોઈએ •
કે (તે) માંદી છે.

બધાં દૂધોમાં ગાયનું દૂધ ઉત્તમ છે. ગાયનું દૂધ એવું સારું
હોય છે કે માંદા ને પણ આપી શકાય છે. ગાયો દશથી પંદર શેર
સુધી દૂધ આપે છે. આવી ગાયો બહુ કરીને હાંસી હિસાર તરફ
હોય છે. મથુરા જિલ્લામાં પણ કાસીની ગાયો બહુ દૂધ આપે છે.

ગાયનો આજ મોટો ગુણ નથી કે તેનું દૂધ બહુ સારું હોય છે.
તેનાં બચ્ચાંની મદદથી આપણા દેશમાં ખેતી થાય છે. બળદોથી હળ
ચાલે છે; બળદોથી સમાર ખેંચાય છે. બળદોથી પાણી પાવાનું કામ
લેવામાં આવે છે. બળદોને ગાડીમાં જોડાય છે. મરી ગયા પછી
ગાય બળદનું ચામડું ફેટલાંઓ કામમાં આવે છે. ખરું તો એ
છે કે આપણે પરમેશ્વરનો આભાર માનવો જોઈએ કે તેણે આપણાં પર
દયા કરીને આનું અમૂલ્ય પ્રાણી આપ્યું.

પાઠ ૪. કોધી માણસ. કોધી માણસ.

આદમી-માણસ

બુદ્ધિ-અકકલ

ઠિકાને-ઠેકાણે

બિના સોચે-વગર વિચારે

કર હાલતા હૈ-કરી નાંખે છે.

બીછેસે-પાછળથી

પ્રહતાના-પસ્તાવું.

હૂબા-કુખી

આંધી-પવનનું તોફાન

પેઢો-ઝાડો

જહ-મુળ

ઉલાહકર-ઉખેડીને

મૂઢોલ-ધરતીકંપ

અંધાંધુધ-અંધેર

મવાદેના હૈ-મયાવી દે છે
 રોકો-અટકાવો
 આયા-આવ્યો
 ટલજાઓ-ખસી જાયો
 વ્યાસ-તરસ, તૃષા
 પાની-પાની

ગાલી-ગાળ
 હાથ ચલાઓ-મારો
 ઠલટ કર-સામે થઇને
 લિપટ પઢા-વળગી પડ્યો
 મલમંસી-ભલમનસાધ, ભલાધ

ક્રોધી સારાં નરસાં કામેને સમજી શકતો નથી. તે વખતે માણસની અકબળ ઠેકાણું રહેતી નથી. અને જે મનમાં આવે છે (તે) વિના વિચારે સમજે કરી નાંખે છે. તે માટે તેને પાછળથી પસ્તાવું પડે છે. તેનું મન હમેશાં દુઃખમાંજ ફૂળી રહે છે. કોઇ તેની સાથે મિત્રતા રાખતું નથી. અને કોઈ તેની સાથે વાત કરવા ઇચ્છતું નથી. જેમ મોટા વંટોળાઓ ઝાડોને જડ મૂળથી ઉખેડીને ફેંકી દે છે અને ધરતીકંપ મોટાં મોટાં શહેરોનેા સત્યાનાશ કરી નાંખે છે તેમજ ક્રોધીનેા ક્રોધ પોતાની ચારે બાજુ અંધેર મયાવી દે છે.

તેથી સર્વથી પ્રથમ ક્રોધને અટકાવો. જેનાપર ગુસ્સો આવ્યો હોય તેની સામેથી ખસી જાઓ. મન તો નહીં માનશે પણ દૃઢતાથી તેને બીજાં કામે લગાડો. કોઇ બીજી વાત કરવા માંડો. ઉભા હો તો બેસી જાઓ. તરસ નહીં લાગી હોય તો પણ પાણી પીઓ. જેથી ક્રોધ શાન્ત થઇ જાય. ક્રોધમાં કોઇને ગાળ નહીં દો. કોઇને કઠોર શબ્દ નહીં કહો. અને કોઇના પર હાથ નહીં ઉગામો જે તમે કોઇને ગાળ દીધી અને તેણે સામે થઇને તમને સારું નરસું કહ્યું અથવા તમે કોઇના પર હાથ ઉગામ્યો અને તે પણ તમને વળગી પડ્યો તો તમારી બલાઈ ધૂળમાં મળી જશે. તેથી ક્રોધ કહી કરવો નહીં જોઇએ.

પાઠ ૫. સપૂત છોકરો.

સપૂત છોકરો.

ઝેણાલી-કાખ ઘોડી

ગોંવ-ગામ

ગોરુ-ગાય

ટૂટ ગઈ-ભાંગી ગઇ

સો ગયા-મુછ ગયા

છીંટા-ઝાપટું

સુલી-ઉપડી

કુરતા-પહેરણ

દીન દુસ્તિયા-ગરીબ દુઃખી

રહેને વાલા-રહેનાર

રામચરણ બોલ્યો—“ પુત્ર ! તમે મને પોતાનું પહેરણ કેમ બો-
લાવ્યું ? ” છોકરે જવાબ આપ્યો—“ વરસાદ પડવા માંડ્યો હતો.
તમે જાગી પડો ” રામચરણે આંખમાં આંસું ભરી છોકરાની તરફ
જોઈને કહ્યું—“ જ્યારે અમે પરદેશ ગયા હતા (ત્યારે) અમારે પણ એક
પુત્ર હતો, તે હવે તમારા જેવડો થયો હશે. ગરીબ દુઃખી પર
જેવી તમે દયા કરી છે તેવીજ તે પણ કરતો હોત તો હમે પોતાને
બાગ્યશાળી શમજીશું. તેનું નામ શિવચરણ હતું અને અમારું
રામચરણ છે. ”

છોકરો તેને બાંધી પડ્યો અને બોલ્યો—“ હુંજ તમારો પુત્ર
હું અને મારુંજ નામ શિવચરણ છે. ” પોતાના પુત્રની યોગ્યતા જોઈને
હરખ માયો નહીં. તે પુત્રની સાથે પોતાને ઘેર ગયો. જે કામ તેને
ઘેર આવવું તેને બાંગેલી કાખ ઘોડી બતાવતા અને પોતાના પુત્રના
વખાણ કરતા.

દિલ્લીમાં રહેનાર રામચરણ એક દિવસ કાખઘોડીને આધારે
ચાલતો એક ગામ જતો હતો. ગામની બહાર ફેટલાક છોકરાઓ માથો
ચારી રથા હતા. જ્યારે તે એક ઝાડની નીચે પહોંચ્યો ત્યારે તેની કાખ-

ઘોડી બાંગી ગઈ. તે ચાક્યો તો હતો જ. કાખ ઘોડી (જમીનપર) રાખીને તે ઝાઝની છાયામાં સુઈ ગયો. ઘોડીવારમાં વરસાદનું એક ઝાપડું પથ્થ આબ્યું. પથ્થ તે સુઈ જ રહ્યો. રામચરણની આંખ ઉઘડી તો તેણે જોયું કે એક છોકરાએ પોતાનું પહેરણ ઉતારીને તેના મોઢા પર નાંખી દીધું છે અને પાસે બેસી તેની કાખઘોડી સુધારી રહ્યો છે.

પાઠ ૬. સુંદરતા.

સુંદર છોકરો.

બચ્ચે-બાળકો

ઘેસા-તેવું

દર્પન-આરસી

ભમ્મા-માતાજી

મૈયા-બાઈ

બેટી-પુત્રી

બટા-કલંક

બુરા-ખરાબ

છિપા દો-ઢાંકી દો

સુંદર-રૂપાળો

બુરાઈ-કુરૂપતા

મગવાન-ધર્મ્વર

રત્નસિંહને બે બાળક હતાં. એક છોકરો શેરસિંહ અને એક છોકરી કુન્તી. છોકરો ઘણો રૂપાળો હતો. પણ છોકરીનું રૂપ તેવું નહોતું. એક દિવસે બન્ને પોતાનું મોઢું આરસીમાં જોવા લાગ્યાં. છોકરો પોતાના મોઢાંની સુંદરતા જોઈ કૂલ્યો નહીં સમાયો. અને પોતાની બહેનને કહ્યું-જુઓ મારું મોઢું, તમારા મોઢાં કરતાં કેવું સુંદર દેખાય છે. તું પણ ચાહતી હશે કે જેવું હમારું (મોઢું) સુંદર છે તું પણ લેવીજ સુંદર હોતે “ આ વાતથી છોકરી ઉદ્વેગ થઈને રડતી રડતી પોતાની માં પાસે જઈને બોલી.” માતાજી ! બાઈને કહો કે પોતાનું મોઢું આરસીમાં નહીં જોયા કરે.” માંએ પુત્રીને ગળે લગાડી અને

ઠાકરાને બોલાવીને કહ્યું-“પુત્ર ! તુ ધણો સુંદર છે. તને આરસીમાં તારું મૂખ સાંડે લાગે છે તો તારું નોંધએ કે સારી ચાલ ચાલો નહીં તો તારી સુંદરતાને ક્ષણકે (ધખખો) લાગી જશે. “પછી પુત્રીને કહ્યું” પુત્રી ! તને તારું રૂપ ખરાબ લાગે તો તને નોંધએ કે જે કંઈ તેમાં ખરાબ હોય તે પોતાની સારી ચાલથી ઢાંકી દો. અને યાદ રાખો કે સારાં રૂપને સંસાર જીએ છે. અને સારા ગુણને ભગવાન.

પાઠ ૭. ચંદ્રમા.

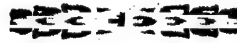
ચંદ્રમા.

સૂરજ-સૂર્ય	હર-દરેક પ્રતિ
જોતિ-પ્રકાશ, તેજ	નયા-નવો
ચમકતા-ચળકે	બીચમે-વચમાં, વચ્ચે
ઘાટ-પાછળ	અંધેરા-અંધારો, કાળો, પ્રકાશ
પૂર્ણમાસી-પૂતમ	વિનાનો
નિત-રોજ	ઘૂમ-ફરીને
અમાવસ-અમાસ	ગુની-ધણી
નિગાહ-નજર	ઘણે-ધામાં
નઢને-વધવા	જાન પડતે હૈ-માલુમ પડે છે
હસ માંતિ-આવી રોતે	

ચંદ્રમામાં પ્રકાશ નથી. તે માત્ર સૂર્યના પ્રકાશથી ચળકે (પ્રકાશ આપે) છે. જે ભાગ સૂર્યની સામે હોય છે તે દેખાય છે અને જે પાછળ હોય છે તે દેખાતો નથી. એજ કારણ છે કે ચંદ્રમા કોઈ વખત નાનો દેખાય છે અને કોઈ વખત મોટો.

ચંદ્રમાનો આકાર ગોળ છે. પૂનેમને દિવસ આપણને પુરા ચંદ્રમા દેખાય છે. પછી રોજ થોડો થોડો ઘટતો જાય છે. એટલે સુધી કે અમાસને દિવસે તે નજરથી છુપાઈ જાય છે. પછી ધીમે ધીમે વધવા માંડે છે. અને વધતાં વધતાં પાછો પૂર્ણ થઈ જાય છે. આવી રીતે દર માસે નવો ચંદ્રમા જોવામાં આવે છે.

જ્યારે ચંદ્રમા પૃથ્વી અને સૂર્યની વચ્ચે આવી જાય છે ત્યારે કાળો ભાગ આપણી તરફ હોય છે અને આપણે તેને જોઈ શકતા નથી. ચંદ્રમાં પૃથ્વીની ચારે તરફ એક માસમાં ફરી આવે છે. પૃથ્વી ચંદ્રમાથી પચાશ ઘણી મોટી છે. ચંદ્રમા પૃથ્વી પરથી સૂર્યના જેવડો દેખાય છે. તેનું કારણ એ છે કે તે પૃથ્વીની પાસે છે અને સૂર્ય તેનાથી ચારસો ઘણો દૂર છે. જેમ પૃથ્વીપર પહાડો છે તેમજ ચંદ્રમામાં પણ છે. આ પહાડો કાળા ધાબાં જેવા માલૂમ પડે છે.

પાઠ ૮. ડૉક્ટરની ચતુરાઈ.

ડૉક્ટરની ચતુરાઈ

ઠંઠ આંદ-દુઃખવા આવી

દર્દ-દુઃખ

ટપકાઈ જાતી હૈ-નાંખવામાં
આવે છે

ઢાલકર-નાંખીને

ગુણ-ફાપદો

લિટા દિયા-સુવાડ્યો

પહ્ચાન કર-સમજીને

આપસે આપ-પોતાની મેળે

સિર-માથું

જુકાકર-નમાવીને

લપેટ લિયા-વાળી દીધી

સાંસ-શ્વાસ

ધીરજ-ધૈર્ય

પીઢા-દુઃખ

કઈ-અનેક, ઘણા

ચિઘાડને લગા-અવાજ મારવા

લાગ્યો. બરાડા મારવા લાગ્યો.

એક ચોપલીમાં લખ્યું છે કે એક હાથીની આંખો દુઃખવા આવી અને ધણા દિવસ સુધી દુઃખથી નહીં ઉઠતી. તેના માલિકે એક ડોક્ટરને પૂછ્યું—“તમે આ બિચારાની આંખોને પણ સારી કરી શકો છો?” ડોક્ટરે જવાબ આપ્યો—“જે દવા માણસની આંખમાં નાંખવામાં આવે છે તે દવા તેની આંખોમાં નાંખીને ભેષ્મ કે કાયદો કરે છે નહીં.” મહાવતે હાથીને સુવાડી દીધો અને ડોક્ટરે તેની આંખોમાં દવા નાંખી. હાથી દુઃખ નહીં સહી શક્યો અને ખરાડવા મંડ્યો, પણ થોડી વારમાં તેની આંખો જરા જરા ઉંધડવા લાગી. બીજે દિવસે જ્યારે ડોક્ટર ફરીથી આવ્યા, હાથી તેની બોલી સમજીને પોતાની બેળે એક તરફ માથું નમાવીને સૂઈ ગયો. પોતાની સૂંઢને વાળી લીધી અને શ્વાસ રોકી લીધો, જેમ કાંઈ માણસ ધીરજથી દુઃખ સહેવાને માટે પોતાને સંભાળે. જ્યારે બંને આંખોમાં દવા નાંખવામાં આવી ત્યારે તેણે લાંબો શ્વાસ લીધો અને સૂંઢ હલાવી બાજુ કહેવા લાગ્યો કે હું આપને ધન્યવાદ આપું છું (આપનો આભાર માનું છું.)

પાઠ ૯. મોટાઈ.

મોટાઈ.

કહુઆ-કાચખો
સયોગસે-દૈવ યોગે
શરહા-સસલો
ઠઠા-મશકરી
મારફર-કરીને

રેંગ રેંગ કર-પેટ ખસી ખસીને
અંગુલ-આંગળ
લપકતા-દોડું
દાંવ બદકે-શરત કરીને
હઠરી-નક્કી મધ

સાંજ-સાંજ

ઝપકી-ઉંધનું ઝોકું

ગહરી-ગાઠ

નીંદ-ઉંધ, નિદ્રા.

ઘસિટતા-ઘસડાતો

ચુપકે-છાનોમાનો

અચરજ-આશ્ચર્ય

લજાયા-શરમાયો

સોચા-વિચાર્યું

આપ હી આપ-મનમાં, પોતેજ પોતાને

એક દિવસ એક કાચખો પરદેશ જવાને માટે તૈયાર થઇને જતો હતો. કે દૈવયોગે એક સસલો પણ તે તરફ જનાર હતો.

કાચખાએ કહ્યું-“ આવો ભાઈ ! હું તમે સાથે ચાલીએ. ” સસલો મશ્કરી કરીને હસ્યો અને કહેવા લાગ્યો-“ ક્યાં તું ઘસડાતો ઘસડાતો પહોરોમાં ચાર આંગળ ધરતી ચાલે છે અને ક્યાં હું વિજ્ઞાનીની માફક દોડું છું, પવનની માફક ઉડું છું ? વાર તારો અને મારો સાથ કેવો ? ” કાચખાએ કહ્યું-“ ખરું છે. પણ મનુષ્ય ઇચ્છ્યું તો તમારી આગળ પહોંચીશ. નહીં માનો તો શરત કરીને દોડી લો. ” સસલે કહ્યું-અત્યારે દોડો. “ બન્નેમાં દોડ નકી થઇ. કાચખો ધીરે ધીરે ચાલવા લાગ્યો અને સસલો બેજ છલાંગમાં ધણે દૂર નિકળી ગયો. સસલે વિચાર કર્યો કે હું જેટલું ચાલી ચુક્યો છું કાચખાને સાંજ સુધીમાં તેટલું ચાલવું કઠીન છે આવો ! એક ઝોકું (ઉંધનું) બાંધ લઉં. સસલો સુઇને ગાદી ઉંધ સૂઈ રહ્યો. કાચખો થોડો વાર પછી ઘસડાતો ઘસડાતો આવ્યા તો શું જુએ છે કે સસલો પડીને હાંધી રહ્યો છે. તે છાનોમાનો ચાલી ગયો. બ્યારે સસલો જાગ્યો અને કાચખો નહીં દેખાયો ત્યારે મનમાં કહેવા લાગ્યો કે “ કાચખો હજી સુધી પહોંચ્યો નથી, આગળ પાછળ આવી રહેશે. હું ચાલીને ઠેકાણે પહોંચી રહું. ” ઠેકાણે પહોંચીને કાચખાને બેઠેલો જોઇને તેને ધણું આશ્ચર્ય થયું અને મનમાં ખૂબ શરમાયો.

પાઠ ૧૦. વિદ્યાનું ફળ.
વિદ્યાનું ફળ.

અનબન-અણુઅનાવ

બુદ્ધિમાની-ચતુરાધ

માફબંધો-મિત્રો

બદલા-બદલો

મરનેપર-મરણ પછી

પ્રજ્ઞ-સવાલ

જનકે પલ્લેમે-તેના બદલામાં

નર્મસિ-નમ્રતાથી

દંડ-શિક્ષા

હુજૂર-હજીર

વ્યાહ-વિવાહ

નિર્વાહ-બરણપોપણ

વ્યવહાર-રીતભાત

મહારાજ જયસિંહ અને ઐરંગઝેબમાં કોઈ કારણથી અણુ અનાવ થયો. મહારાજ જયસિંહ પાસે બદલો લેવાની ઐરંગઝેબ અનેક યુક્તિઓ રચી રહ્યો હતો. પણ તે (જયસિંહ) પોતાની ચતુરાધથી તેને હાથ આવતા નહોતા. તેના મરણ પછી બાદશાહે તેના પુત્રને પકડાવી મંગાવ્યો. રાજકુમાર હજી સુધી વિદ્યાજ બણતો હતો અને સંસારની રીતભાત બણતો ન હોતો. જતી વખતે તેના મિત્રોએ પોતપોતાની સમજ પ્રમાણે બાદશાહના સવાલોના ઉત્તર બતાવ્યા. રાજકુમારે કહ્યું-“ કોઈ વખતે એ સિવાય કોઈ બીજા સવાલો પૂછે તો શું જવાબ દઉં ?” તેમની માતાએ કહ્યું-“પુત્ર ! એમ હોય તો પોતાની સમજથી જવાબ આપજો. ઇશ્વર તમારે સાફજ કરશે.” બ્યારે રાજકુમાર બાદશાહની પાસે પહોંચ્યો ત્યારે બાદશાહે તેમના બન્ને હાથો પકડીને આંખો લાલ પીળી કરીને (ગુસ્સે થઈને) કહ્યું- “ તારા બાપે મારી સાથે ઘણી ખરાબી કરી છે. બોલ હું તેના બદલામાં તને શું શિક્ષા કરું. ? ”

રાજકુમારે ધણી નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો-“હજુર! હજનમાં કન્યાદાન વખતે પુરૂષ સ્ત્રીને એકજ હાથ પકડે છે અને તેની શરમને લીધે તેના જન્મ સુધી (તેનું) બરણ પોષણ કરે છે તમે તો મારા બન્ને હાથ પકડ્યા છે. હવે મને શું ફિકર છે?” આરંગજેબ આ ચતુરાઇના જવાબથી ખુશ થયો અને ધણું સરખું રાજ પોતાની પાસેથી આપીને તેનું નામ “સવાઇ જયસિંહ”-મહારાજ જયસિંહ રાખ્યું.

પાઠ ૧૧ જુરાઇ કે બદલે લલાઇ.

ભુંડાઇને બદલે લલાઇ.

ઠાકુર-ઠાકોર

ચૌપાલ-ચોક, ઓટલો

દમ-જીવ

શિક્ક કર-વઢીને, ધુતકારીને

રાતેપીલે-લાલપીળો (ગુસ્સાની

નિશાની)

હઠી પસલી-હાડકાં પાંસળાં

જોપડી-જુંપડી

ટિકા લિયા-રાખી લીધો

પયાલ-સાદડી

બિછાકર-પાથરીને

કમ્મલ-કામળો

ચાર બાંચે હુઈ-મળ્યા

રામ પ્રસાદ ઠાકોર એક દિવસે પોતાના ઓટલા પર બેઠો હતો. એવામાં એક બીલ હાર્યો, ચાક્યો, ભુખો તરસો તે તરફ આવી ચઢ્યો અને રામ પ્રસાદને કહ્યું:-

“ભુખને લીધે મારો જીવ નીકળી જાય છે. કંઈક ખાવાનું મળી જાય તેથી આગળ ચાલવાનો આધાર થાય.” રામ પ્રસાદે તેને ધુતકારીને કહ્યું:-“જા અહીં તારે માટે ખાવાનું કંઈ નથી.” ત્યારે

તે ખીચારે કહ્યું:-“થોડું પાણીજ પાઓ.” રામ પ્રસાદ લાલ પીળા (ચુસ્સે) થઇ ગયો અને કહેવા લાગ્યો. “તું અહીંથી જશે (જાય છે) કે નહીં? ઉઠું. તારા હાડકા પાંસળા ભાગી નાંખું?” આ સાંભળીને તે ખીચારો છાનો માનો ચાલી ગયો.

એક દીવસે રામ પ્રસાદ શિકાર માટે વનમાં ગયો. ત્યાં રસ્તો જૂલ્યાથી ભટકતો ભટકતો એક ઝુંપડા પાસે જઈ પહોંચ્યો. ઝુંપડીના માલીકે તેને પોતાને ત્યાં આશરો આપ્યો (રાખ્યો) કારણ કે રાત ધણી વીતી ગઇ હતી. અને તેનું ગામ ઘણું દુર હતું. તે એક લોટામાં પાણી ભરી લાવ્યો અને જે કંઈ પોતાની પાસે ખાવાનું હતું તે આગળ ધર્યું. જ્યારે રામ પ્રસાદ ખાઇ પી ચુક્યો ત્યારે તેમને સુવાને માટે સાદી પાથરીને ઉપર કામળી ભૂકી. આખી રાત આનન્દથી સુતા. સવારે ઉઠ્યા પછી બન્ને મળ્યા ત્યારે રામ પ્રસાદ કંઈ બોલ્યો નહીં કારણ કે એ તેજ બીલ હતો જેને તેમણે ધુતકાર્યો હતો. જતી વખતે બીલે રામ પ્રસાદને કહ્યું. “જ્યારે કોઈ વખત કોઈ ભૂખો તરસો તમારી પાસે આવે તો તેને કંઈ ખાવા પીવા આપ્યા કરો. ધુતકારીને નસાડી નહીં મુકો.”

પાઠ ૧૨. બુદ્ધ અને દેવદત્ત.

બુદ્ધ અને દેવદત્ત.

ચર્ચે-પિત્રાધ

સુંદ-ટોળું

અન્નમરે-મરણુતોલ

જાવ-ખા

ગિરાલા-પાક્યો

બુરા-ખરાબ

નિર્દોષી-દોષવિનાના

કુલ્લ મી-જરાપણ

વહા જાગલા-મોટી તકરાર

નિષ્ઠાને-નિઠાલ કરવાને

અધિકાર-હક

અધિક-વધારે

માન લી-કચુલ કીધી

ફતનેમે-એટલામાં

એક દિવસે ગૌતમ બુદ્ધ અને તેનો પિત્રાષ ભાષ દેવદત્ત બન્ને વાડીમાં બેઠા હતા. તે વખતે એક હંસનું ટોળું હિમાલયની તરફથી જઈ રહ્યું હતું. દેવદત્તે એક હંસ પર તીર માર્યું. તે ધાયલ થઈને જમીન પર પડ્યો. તેનું દુઃખ જોઈને બુદ્ધની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં. તે મરણુ તોલ હંસને બુધ્ધે ઉચ્ચકી લીધો. તેની ઉપર હાથ ફેરવી ફેરવીને ધીરે ધીરે તીર ખેંચી કાઢ્યું અને તેના બા ઉપર દવા લગાડીને તેને પોતાની છાતીએ ચાંપ્યો. એટલામાં દેવદત્તે કહ્યું-“ મેં આ હંસને મારીને પાડ્યો છે એ મને આપી દો.” બુધ્ધે કહ્યું “ તમે બાણું ખરાબ કામ કર્યું કે આ નિર્દોષ જીવને માર્યો, તમને જરા પણ દયા નહીં આવી ! “હું તમને આ હંસ કદી પણ આપીશ નહીં.” બન્નેમાં મોટી તકરાર પડી. અને તેનો નિકાલ કરવાને માટે વિદ્વાનોની સભા ભરવામાં આવી. તેમાંથી એકે કહ્યું કે મારનાર કરતાં બચાવનારનો હક આ હંસપર વધારે છે. આ વાત બંધાએ કચુલ કીધી. અને હંસ બુદ્ધનીજ પાસે રહ્યો. સારો થતાં બુધ્ધે તેને ઉડાડી મુક્યો. આ પ્રમાણે બાળકો ! તમે પણ બીજા પર દયા કરતાં શિખો.

પાઠ ૧૩. મિત્ર ધર્મ.

મિત્ર ધર્મ.

જીવજાન-સાચો જીવ આપે તેવો

સહાયતા-મદદ

આપસમે-એમનામાં

ક્ષતપટ-જલદી

પઢનેપર-પડતાં

ભાષ-અડધી, થોડી

સુનાઓ-સંમળાવો
 વિપતિ-આપદા; કષ્ટ
 ઇષ્ટ-બહુ કરનાર
 અદ-અને
 જીત-જ્યાં

જાનિ પહે-જાણુ પડે છે, જણાય
 જાય છે.
 સર્વ કોમ-બધા
 વગર-સમાન

બે સાચા મિત્રો પરદેશ સાથે જતા હતા. માઠોં માઠે આ ઠરાવ થયો કે દુઃખ પડતાં એક બીજાની મદદ કરવી. એક વખતે બન્ને (જણુ) એક જંગલમાં ચઢતે જતા હતા કે તેવામાં એક રાંછતો મેળાપ થઈ ગયો. તેમનામાંથી એક જલદી દોડીને ઝાડપર ચઢી ગયો અને બીજો શ્વાસ બંધ કરીને જમીનપર મરેલાની માફક સુઈ ગયો. ફટકોક વાર સુધી રીંછ તેનું મોઢું અને કાન સુંઘતો રહ્યો, છેવટે મરેલો જણીને ડોડીને ચાલવા માંડ્યું. જ્યારે રીંછ થોડે દુર નિકળી ગયો હતો તો (જે) માણસ ઝાડપર ચઢી ગયો હતો તે ઉતરીને પોતાના સાથીને પૂછવા લાગ્યો-“ મિત્ર તમારા કાનમાં પોતાનું મોઢું વારંવાર લગાડીને રીંછ શું કહેતો હતો ?” તેણે કહ્યું-“રીંછે મારા કાનમાં એવી વાતો કહી કે હું શું કહું ?” તેના મિત્રે કહ્યું-“ એકાદ વાત તો અમને સંમળાવો.” તે માણસે કહ્યું-“ એક વાત તો એ હતી કે માણસે પોતાનું કામ કરવું અને મિત્રનો સંગ નહીં કરવો. તેની સાથે પ્રીતિ નહીં કરવી જોઈએ.” સત્ય કહ્યું છે કે-

જે થોડા દિવસ હોય (તે) કષ્ટ સમાન સુખ નથી, બહુ ઘમ્મ નાર મિત્ર અને બંધુ જ્યાં (ત્યાં) બધા જણાય જાય છે.

પાઠ ૧૪ લેડિયા

૫૩

પાયા-મલે

બહુતાયસે-મોટા જગ્યામાં

ઘને-બદ

પૈને-અણીદાર

મ્મબરી-લાંબાવાળવાળી

સૂરત-દેખાવ, ચહેરો, ધાટ

કુત્તેસે-કુતરાને

ચહે-ઉભા

નોકીલી-અણીદાર

સોજ-શોધ

મિટેમે-રહેઠાણમાં

ફકટે-એકઠાં, સાથે

ચોટ-તડાપ, હુમલો

યતીમખાનેમે-અનાથાશ્રમમાં

યતીમખાના-અનાથાશ્રમ

મિલતી જુલતી-લગભગ

૫૩ બધે ઠેકાણે મળી આવે છે. પણ આ દેશમાં મોટા જગ્યામાં થાય છે. એનો રંગ ભૂરો, વાળ બદ, દાંત અણીદાર, પૂછડી લાંબા વાળવાળી હોય છે. એનો ચહેરો કુતરાને મળતો હોય છે. એની ઉંચાઈ ત્રણ ફુટ સુધી હોય છે. એના કાન લાંબા હોય છે અને ઉભા રહે છે. નાક લાંબુ અને અણીવાળું હોય છે. વર્ષ માંસ ખૂબ ખાય છે. તે રાતના શિકારની શોધમાં નિકળે છે અને દિવસે પોતાના રહેઠાણમાં છુપાઈ પડી રહે છે. વર્ષનાં ટોળેટોળાં સાથે ફર્યા કરે છે. જ્યાં સુધી વર્ષ ખૂબ ભૂખ્યું હોતું નથી ત્યાં સુધી માણસ પર તડાપ મારતું નથી. અનેકવાર તે બકરાનાં બચ્ચાંને ઉંચકી લઈ જાય છે. અને કોઈ કોઈ વખતે માણસનાં બચ્ચાંને પણ લઈ જાય છે. કોઈ વખત માણસના બચ્ચાંને વર્ષ પાળે છે. આગરાની પાસે સિકંદરના અનાથાશ્રમમાં એવો એક છોકરો હતો જે વર્ષના (પોતાના) રહેઠાણમાંથી મળ્યો હતો.

પાઠ ૧૫ ઉપકાર પર અપકાર
ઉપકારને બદલે અપકાર.

અટક-અટકી
વહુતેરા-ખૂખ, ઘણા
જાંસા જાંસારા-ખંખારા કર્યા
સારસ-સારસ પક્ષી
નિવાહો-પાલન કરો, બગાડો
ચોંચ-ચાંચ

માંગોમે-માગશો
જીંજલી-ખેંચી લીધી
હૈરિન-હરણ
સુધ દિલાકર-યાદ આપીને
ગરદન-ડોક
"

ખાતાં ખાતાં એક વરના ગળામાં હાડકું અટકી ગયું. ધણે
ખંખારા કર્યા પણ હાડકું બહાર નહીં નિકળ્યું. છેવટે તે સારસની
પાસ ગયો અને કહ્યું, " અમે અને તમે એકજ જંગલના રહેનાર
છીએ. આ વખતે પડોસીનો ધર્મ બગાડ્યો. મારા ગળામાં હાડકું
અટકી ગયું છે. અને જીવ જવાની તૈયારી છે. પોતાની સાંખી
ચાંચથી એને કાઢી લો. જે માગશો (તે) આપીશ. " સારસે એ વાત
કબુલ કરી અને વરના ગળામાં પોતાની સાંખી ડોક બાલીને હાડકું
ખેંચી લીધું. એક વખતે વર શિકાર કરીને એક હરણ લાવ્યો અને
નદીને કિનારે બેસીને ખાવા લાગ્યો. એટલામાં સારસ (તેની) પાસે
જઈ પોતાના ઉપકારની યાદ દેવડાવીને કહેવા લાગ્યો. " આજ હું
ઘણો ભૂખો છું. મને પણ એક ટુંકડો આપો. " વરએ જવાબ
આપ્યો—" અરે, મુર્ખ ! આ ઉપકાર ક્યાં ગોઠ્યો છે કે તે
મારા ગળામાં પોતાની ડોક બાલી અને મેં તને છોડી દીધો અને
તારો જીવ બચાવ્યા. "

છોકરાઓ ! જુઓ આવો ઉપકારને બદલે અપકાર કરી પણ
નહીં કરો.

પાઠ ૧૬ બેડિયાની લુચ્ચાઇ વરૂની લુચ્ચાઇ

જહાવ-પ્રવાહ

મૈલા-મેલું

જરાવની-બયંકર

સૂરત-આકૃતિ

ઘુઢકી-ધમકી

કાંપ ઉઠા-ધૂળ ઉઠ્યો

ગિઢગિઢાકર-કરગરીને

બક વાદી-બોલકણું

દબોચ લિયા-પકડી લીધું

દબોચના-પકડવું

ફાઢકર-ફાડીને

કૈસે-કેવી રીતે

એક દિવસ એક વરૂ જમના નદીને કિનારે ઉભું પાણી પી રહ્યું હતું. તેની આગળ નદીના પ્રવાહ તરફ એક ઘેટાંનું બચ્ચું પણ પાણી પી રહ્યું છે. તેને જોઇને તેને કંઇ દોષ લગાડી મારવાની ઇચ્છા કીધી. તેથી ઘેટાંનો બચ્ચાંની પાસે જઇ (વરૂ) કહેવા લાગ્યો. “અરે દુહટ ! અમે તરસે મરીએ છીએ અને તું પાણી મેલું કરે છે. જેથી અમે પી શકતા નથી.” ગરીબ ઘેટાંનું બચ્ચું વરૂની બયંકર આકૃતિ જોઇને ધમકીથી ધૂળ ઉઠ્યું અને કરગરીને બોલવા લાગ્યું. “પાણી તમારી તરફથી મારી તરફ આવી રહ્યું છે. મારી તરફનું પાણી કેવી રીતે તમારા સુધી જઇ શકે છે ! તમે આ શું કહો છો” વરૂએ જવાબ આપ્યો. “તું બહુ બટકબોલુ (બોલકણું) છે. બાર મહીના થયા તેં મને બધી ગાળ દીધી હતી.” બચ્ચાંએ કહ્યું “હજી તો હું બાર મહીનાનું પણ થયું નથી. ગાળ કોઈ બીજાએ દીધી હશે.” ત્યારે વરૂ બોલ્યો “તેં ગાળ નહીં દીધી હશે તો તારી માંએ દીધી હશે” બચ્ચાંએ કહ્યું “મારી માં તો જે દિવસે હું પેદા થયું હતું તે દિવસે મરી ગઇ.” આ સાંભળીનેજ વરૂએ બચ્ચાંને પકડી લીધું અને ફાડીને તેને ખાઇ ગયો.

પાઠ ૧૭ દિશા

દિશા.

પૂરબ-પૂર્વ

પચ્છિમ-પશ્ચિમ

દક્ષિણ-દક્ષિણ

સવેરે-સવારે

જીઘર-જ્યાં, જે દિશામાં

ઉઘર-ત્યાં, તે દિશામાં

દાહિને-જમણે

બાયે-ડાબે

મેરીનર્સ કંપાસ-દિશા પારખવાનું
યંત્ર

કુતુબનુમા-હોકાયંત્ર

સુદ્-કાંટો ધડીઆળના કાંટા જેવો

ત્રિશુલ-આવો આકાર

ઘોસ્તા-બૂલ

પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ આ ચાર મુખ્ય દિશાઓ છે. સવારે જે દિશામાં સૂર્ય નિકળે છે તે દિશામાં મોઢું કરીને ઉભા હોઇએ તો તમારા જમણે હાથે દક્ષિણ, ડાબે ઉત્તર, પાછળ પશ્ચિમ અને સામે પૂર્વ હશે. હિન્દુ (સોફા) દશ દિશા માને છે. ચારે તો તે છે જે ઉપર લખી આવ્યા છે. ચાર અને તેમની વચ્ચેમાં (ધશાન, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, અગ્નિ) માનવામાં આવી છે. એક ઉપર (આશાશ) અને એક નીચે (પાતાળ). અંગ્રેજોએ એક એવું યંત્ર બનાવ્યું છે. જેથી તેની મેળેજ દિશા માલુમ થઇ જાય છે. આ યંત્રને અંગ્રેજોમાં “મેરીનર્સ કંપાસ” (હોકાયંત્ર) અને ફારસીમાં “કુતુબનુમા” (દિશા બતાવનારું યંત્ર) કહે છે. તેની અંદર એક કાંટો હોય છે જે ગમે તેમ ફેરવીને મુકીએ તો હમેશાં ઉત્તર દક્ષિણ થઇ જાય છે. કાંટાને છેડો, જે ઉત્તર તરફ રહે છે, ત્યાં એક ત્રિશુળ બનાવેલું હોય છે આથી દિશા જાણવામાં કઠી બૂલ થતી નથી.

પાઠ ૧૮ દિન મહિને, વરસ—દિવસ
માસ અને વર્ષ

કિતનેક—કેટલાક

હફતા—સપ્તાહ, અઠવાડીક

વિહફૈ—ગુરુવાર

સનીચર—શનિવાર

રવિવાર—રવિવાર

બૃહસ્પતિ—ગુરુવાર

ચૈત—ચૈત્ર

વૈશાખ—વૈશાખ

આષાઢ—આષાઢ

સાવન—શ્રાવણ

માઘો—ભાદરવો

કુંવાર—આસો

કાર્તિક—કાર્તિક

મગહન—માગસર

પૂસ—પોષ

ફાગુન—ફાગણ

અંતર—તફાવત

આપણે ત્યાં સૂર્ય ઊગવાથી દિવસ ગણવામાં આવે છે. કેટલાક લોકો રાતના બાર વાગતાથી દિવસ ગણે છે. ચોવીસ કલાકનો એક દિવસ ગણાય છે. સાત દિવસનું એક અઠવાડીક હોય છે. જેના નામો આ છે. સોમવાર, મંગળવાર, બુધવાર, ગુરુવાર, શુક્રવાર, શનિવાર અને રવિવાર. એમને સંસ્કૃતમાં ચંદ્રવાર, જોમવાર, બુધવાર, ગુરુવાર, શનિવાર, રવિવાર કહે છે. રવિવારને આદિત્યવાર અને બિહફૈને બૃહસ્પતિ—ગુરુવાર પણ કહે છે. ત્રીસ દિવસનો એક માસ ગણાય છે. આપણે એક પૂનમથી (હિતર હિંદુસ્તાનમાં) બીજી પૂનમ સુધી એક માસ માનીએ છીએ. આમાં કોઇ વખતે ૨૯ દિવસ હોય છે. કોઇ વખતે ૩૦ પણ હોય છે. હિન્દુઓના મહીનાના નામો ચૈત્ર, વૈશાખ, જ્યેષ્ઠ, આષાઢ, શ્રાવણ, ભાદરવો, આસો, કાર્તિક, માગશર, પોષ, મહા અને ફાગણ. કુંવારને કોઇ કોઇ ઠેકાણે આસોજ,

અગ્રહનને મગસિર અને માહને માધ કહે છે. વળી અંગ્રેજી મહીનાના દિવસોમાં પણ ફેરફાર હોય છે. એક મહીનો ૨૮ દિવસનો હોય છે. ચાર માસ ત્રીશ દિવસના ગણાય છે અને સાત એકત્રીસ દિવસના હોય છે દર એથે ૨૮ દિવસવાળો મહીનો ૨૯નો ગણાય છે. અંગ્રેજી મહીનાના નામ આ છે.-જાનેવારી ૩૧, ફેબ્રુઆરી ૨૮, માર્ચ ૩૧, એપ્રિલ ૩૦, મે ૩૧, જુન ૩૦, જુલાઈ ૩૧, ઓગષ્ટ ૩૧, સપ્ટેમ્બર ૩૦, અક્ટોબર ૩૧, નવેમ્બર ૩૦ ડીસેમ્બર ૩૧.

પાઠ ૧૯ ગંગોત્રી એમર ગંગાજી ગંગોત્રી અને ગંગાજી

કમસે કમ-ઝોઝામાં ઝોઝા
નિકાસ-મૂળ
ચૌદી-પહોળી
નદાન-ચટાઈ માફક
સરકતી હૈ-વહે છે
જાડ-ખાડો
ગોમુજ-ગાયનું મૂખ

સંગમ-મેળાપ
મેલા-મેળો; જાત્રા
નહર-પાણીનો બનાવટી માર્ગ
નિકાલી હૈ-કાઢવામાં આવી છે
તીર્થસ્થાન-જાત્રાનું ઠેકાણું
હરસાલ-દરેક વર્ષે
કોસ-લગભગ એ માપલ

બાળકો ! તમે કાંઈ વખત ગંગાજીમાં સ્નાન કર્યું છે? સેંકડો માણસો એવા હશે જેમણે ઝોઝામાં ઝોઝું એકવાર તો ગંગાજીમાં સ્નાન કર્યું જ હશે. પણ એવા ધરડા માણસો પણ ધણા થોડા છે જેમણે ગંગાજીનું મૂળ જોયું હોય. એક બે કાસ હિંચો પહાડ તળીયાં સુધી બરફથી ઢંકાયેલો છે. તેની ઉપરથી એક બરફની નદી અડધો કાસ પહોળી અને કેટલાકો કાસ લાંબી ધીમે ધીમે નીચે આવી રહી

છે. તેની ચાલ એવી તો ધીમી છે કે એકદમ જોવાથી તો અપટલ મેદાન જેવી અરફની માલુમ પડે છે. પણ ખેત્યાર કલાક સુધી કોઈ ખરાબર જોતો રહે તો તેનું વહેવું માલુમ પડી જાય છે. આ મોટી અરફની નદીમાં એક ખાડો છે. એને હિન્દુ લોકો ગોમૂખ-(ગાયના મૂળ જેવું) કહે છે. અને આ ગોમૂખમાંથી ગંગાજીનું પાણી નિકળે છે. ગંગાજી પ્રથમ તો પહાડોમાં કોશો સુધી વહે છે. દેવ પ્રયાગમાં અલકનંદા નદીની સાથે એનો સંગમ થાય છે. ત્યાંથી ગંગા નામ પડ્યું છે. દેવ પ્રયાગની ઉપર ભાગીરથી નામ છે. ઋષિકેશમાં ગંગાજી પહાડોમાંથી નિકળીને મેદાનમાં વહી છે ન્યાંથી ૧૩ માઇલ ચાલીને ગંગાજીને કિનારે હરિદ્વાર મોટું તીર્થસ્થાન છે. અહીં દરવરસે વૈશાખ મહીનામાં મોટો મેળો ભરાય છે. અને અહીંથી નહેર કાઢવામાં આવી છે.

પાઠ ૨૦ પશુઓ ઓર પક્ષિઓંકી લડાઇ

પશુઓ અને પક્ષીઓની લડાઇ.

ચિમગાદર-ચામાચીડીઉં, ચીમોડીઉં,	સો જાતિ હૈં-સુધ જાય છે.
ચિહિયો-પક્ષીઓ	જીત-વિજય
સંગ-સંગાત, સાથ	મેરે સે-મારા જેવા
ખર-પાંખ	કહીં-ક્યાં
ઘસેરા-આરામ	

જંગલમાં એક દિવસ પશુઓ અને પક્ષીઓમાં લડાઇ થઇ રહી હતી. ચામાચીડીઉં બુદ્ધુ ઉભું રહીને જોતું રહ્યું. ઉભાં ઉભાં મનમાં વિચારતું હતું કે જેની જીત થશે તેમનામાં જઇ મળીશ. કોઈ કંઈ

પૂછે તો કહેવું હતું કે “અમે તો નહીં એમનામાં કે નહીં તેમનામાં”
 પશુઓની જીવ જોઈને તેમની પાસે જઈને બોલ્યું “હું તો તમારા-
 માંથી છું.” મારી ગણતરી પક્ષીઓમાં નથી વાર કાઢી વખત કાઢીએ
 એવું પક્ષી જોયું છે. જેના દાંત મારા જેવા હોય ? થોડોવાર પછી
 ફરીથી લડાઈ થઈ. તેમાં એવું થયું કે પક્ષીઓની જીવ થઈ. આ
 જોઈ પશુઓનો સંગાત છોડીને તેમનામાં જઈ બળ્યું અને કહેવા
 લાગ્યું “હું પણ તમારામાંથીજ છું. જૂઓ મને પણ પાંખ છે. પણ
 પણ ક્યાં મારી માફક ઉડી શકે છે ? એવી દશામાં હું પક્ષી નહીં
 તો શું છું. ?” ચામાચીડીઆની આટલી ચતુરાઈએ પણ તેમનો
 સાથ નહીં કીધો અને બંનેમાંથી કાઢીએ તેમનામાં નહીં મેળવ્યા ત્યારે
 નિરાશ થઈને બંનેથી જુદા થવું પડ્યું. આ કારણથી તે આખો
 દિવસ તેમની સામે નિકળતું નથી અને પોતાનું મોઢું સંતાડી પડી
 રહે છે. જ્યારે પશુઓ સુધ જાય છે, અને પક્ષીઓ આરામ લે છે
 ત્યારે તે રાતે નિકળે છે. કે તેને કાઢી જુએ નહીં.

પાઠ ૨૧. પાદશાહ સિકંદર કી બલાઈ.

પાદશાહ સિકંદરની બલાઈ.

મક દુનિયા-મેસીડાનિયા

ફૈલ કૂસ-ફૈલકુસ

इसामसीह-ઇશુખ્રિસ્તી

हकीम-તત્વવેતા

अरस्तु-એરીસ્ટોટલ

लडकपन-બાળપણ

मुझसे-મારાથી

बढकर-થઢીયાતો

फारिस-ધરાન

ढटा रहा-ટકી રહ્યો

अचरज-આશ્ચર્ય

बेघडक-નિર્બંધ

फेर-પાછું

જ્વર-તાવ

ચન્તીસ-ઓગણત્રીસ

સૈત્તીસ-તેત્રીશ

જ્યો ત્યો-જેમ તેમ

મેસીડોનીયાના બાદશાહ ફૈલકૂસનો સિકંદર નામનો એક પુત્ર હતો. તેનો જન્મ ઇશુખ્રિસ્તના જન્મથી ત્રણસો છપ્પન વરસ અગાઉ થયો. તેણે તત્ત્વવેત્તા એરીસ્ટોટલ પાસે વિદ્યા શીખી. તે બાળપણથી એજ હચ્છતો હતો કે હું એવું કામ કરું કે મારાથી ચઢીઆતો દુન્યામાં કોઈ નિકળે નહીં. ઇરાન વગેરે દેશોને સહેજમાં જીતીને તેણે પોતાના રાજ્યમાં જોડી દીધા. અને ત્યાંના બાદશાહના કુટુંબ સાથે ધણી બલાઈની વર્તાણુંક ચલાવી. ૨૯ વરસની ઉંમરમાં સિકંદરે હિન્દુસ્તાન પર ચઢાઈ કીધી. જેલમ નદીને કિનારે રાજા પુરની ધણી મોટી સેના સાથે ફટલાકો કલાક સુધી મોટી લડાઈ થઈ. છેવટે રાજાની સેના રણક્ષેત્ર છોડીને નાઠી પણ રાજા ત્યાંથી ખસ્યો નહીં. છેવટે સુધી લડાઈમાં એકલો હાથી પર ટકી રહ્યો. સિકંદરને તેની બહાદૂરી વિષે ખણું આશ્ચર્ય થયું અને તેણે કહી મોકલ્યું “રાજા હજી પણ મારી પાસે આવી જાય તો હું તેને છોડી દઉં. આ સાંભળી રાજા નિર્ભયતાથી બાદશાહની પાસે ગયો. સિકંદરે પૂછ્યું “હું તમારી સાથે કેવી રીતે વર્તું ?” રાજાએ જવાબ આપ્યો “જેવી રીતે રાજા રાજાઓની સાથે વર્તે છે.” સિકંદર તેની હિંમત જોઈને ખૂબ પ્રસન્ન થયો અને તેનું આખું રાજ્ય તેને પાછું આપ્યું. સિકંદર ત્યાંથી આગળ વધવા માગતો હતો પણ તેની સેનાએ આ વાત માની નહીં. સિકંદરે પોતાના લશ્કરને સમુદ્ર માર્ગે મોકલી દીધું અને પોતે જેમ તેમ બાબીલન પહોંચ્યો ત્યાં તેને તાવ આબ્યો અને તેત્રીસજ વરસની ઉંમરે મરી ગયો. બાળકો તમે પણ એવી

બલાઇ કરવા માંડો. દુશ્મનોની સાથે પણ બલાઇ કરવી બહાદુર માણસનું કામ છે.

પાઠ ૨૨ તોતા

પોપટ

વહુધા-ધણું કરીને

ટેઢી-વાંકી

પંજે-પગ

અંગુલિયાં-આંગળીઓ

સહારે-મદદથી

કહે-સખત, કહણુ

થોસલા-માળો

અચરોટ-અખોડ

સરદી-હંડી

કિસાનો-ખેડુતો

ચૌકસી-સંભાળ

મટિયા મેંટ-સાફ ચોકખું (અનાજ

ખાઇ જાય છે)

કાટતા હૈ-કરડે છે.

અજાન-અગમ્ય

શીલ-શરમ

તોતા ચસ્મ-વગર શરમતો નિર્લજ્જ

વહુત કમ-ધણું થોડું;

પોપટ હિન્દુસ્તાનમાં ધણું કરીને લીલા રંગના હોય છે, ખીજા દેશોમાં ભૂરા, લાલ, અથવા પીળા રંગના હોય છે. પોપટની ચાંચ મોટી વાંકી અને લાલ રંગની હોય છે. તેને બે પગ (પંજ) હોય છે. અને દરેક પગે ચાર આંગળાં હોય છે. આંગળાંની મદદથી તે છિપર ચઢે છે. તેના પગ હાથનું કામ આપે છે. ગરમ દેશોમાં પોપટ હોય છે. જ્યારે લોકો અને હંડા દેશોમાં લઇ જાય છે તો ગરમ જગ્યામાં રાખે છે. હંડીથી ધણું ખર્ચ પોપટ મરી જાય છે. તેની ચાંચ મોટી અણીદાર હોય છે. તે કહણમાં કહણ અખોડને સહેલાઇથી તોડી નાંખે છે. અને ઝાડોમાં માળા બનાવીને રહે છે. પોપટના ટોળેટોળાં જંગલોમાં માલુમ પડે છે. પોતાનાં ખેતરોને

આનાથી (પોપટથી) બચાવવાને માટે ખેડુતોને ઘણી સંભાળ રાખવી પડે છે. એનું ટોળું જે ખેતરમાં બેસી જાય છે તેને સાફ કરી નાખે છે. આ દેશમાં ઘણા લોકો પોપટ પાળે છે. તે માણસની માફક શીખવવાથી બોલવા માંડે છે. પોતાના પાલકને પોપટ ભાગ્યેજ કરડે છે. અગત્યના માણસને તરત કરડી ખાય છે. એની આંખમાં શરમ હોતી નથી. તેથી શરમ બિનાના માણસને તોતા ચશ્મ-નિર્લજ કહે છે.

પાઠ ૨૩ અકકલકે નમુને

અકકલના નમુના

મેલ જોલ-સાથે, સંપથી
માલ ભસવાવ-માલ મિલકત
બાંટના-વહેંચવા
સગલે વસેડે-લડાઈ ટંટા
વંટવારા-વહેંચણુ

પાતા-
ફૂટ-કુસંપ
ટહલુદ-ચાકરડી
જાન-જીવ
જાનકાર-જાણીતો અનુભવો

કાશીના જટાશંકરે ઘણું ધન પેદા કર્યું હતું. તેને ભવાનીશંકર અને શિવશંકર નામના બે છોકરા હતા. બાપના મરણ બાદ બન્ને ભાઈ સંપથી રહી શક્યા નહીં અને બધી માલ મિલકત માહોમાહે વહેંચવાની ઇચ્છા કરી. માહોમાહે ઘણા લડાઈ ટંટા થયા. તેમ છતાં પણ બરાબર વહેંચણુ નહીં થવાથી એક જાણીતા વકીલ પાસે ગયા. તેણે તેમની બધી હકીકત સાંભળીને એમ કહ્યું “જે કંઈ તમારી પાસે છે તેના બે બરાબર ભાગ કરીને વહેંચી લો.” બન્ને ભાઈ એને આ વાત પસંદ આવી. અને ઘેરે આવીને તેમણે એમજ કર્યું.

રૂપીઆ, પેસા, ખરેણાં, ગાંઠાં, મકાન, ખેતર, મિલકત બધું અડધાં અડધાં કરી લીધા એટલે સુધી કે પશુઓના પશુ બધે બરાબર ભાગ કરી નાંખ્યા. માંહોમાંહેની લડાઈ (કુસંપ)માં બધાંનો જીવ ગયો. એનાથી પશુ ચઢીઆતી એક બાબત આ થઈ કે તેમના ધરમાં એક ચાકરડી હતી તેના પશુ બે બરાબર કટકા કરી નાંખ્યા. આ વાત થતાં થતાં રાખને કાને પહોંચી ગઈ. બન્ને બાઈઓ પકડાઈ ગયા. અને છેવટે જીવથી માર્યા ગયા.

પાઠ ૨૪ નેવલાકી સ્વામી ભક્તિ નોળીઆની સ્વામી ભક્તિ

નેવલા-નોળીઓ

સુલાકર-સુવાડીને

વિલ-દર

જાપટા-હુમશે દીધો

ઝોટી-પાછી આવી

કરતબ-કાર્ય

લોહ-લોહી

સના હુમા-ખરડાયલું

પટક દિયા-નાંખી દીધો, ફેંકી
દીધો.

મીતર-અંદર

બિનારે-બગાડે

હોત-થાય

હંસાય-હાંસી

એક બ્રાહ્મણ પોતાની સ્ત્રીની સાથે રહેતો હતો. તેમને કાશી જાકરો નહીં હોવાને કારણે તેમણે એક નોળીઓ પાળ્યો હતો. જોને તે જાકરાની માફક પ્રેમ કરતાં હતાં. કેટલોક વખત પછી બ્રાહ્મણીને જાકરો પેદા થયા. એક દિવસ તે જાકરાને સુવાડીને પાણી બરવા ચાલી ગઈ અને બ્રાહ્મણને કહી ગઈ કે જાકરાને નોળીઆથી બચાવી રાખજો. દેવયોગથી એમ બન્યું કે બ્રાહ્મણ પશુ જાકરાને સૂના ધરમાં

મુતેલો મુકીને પૂજા પાઠને માટે નીકળી ગયો. એટલામાં એક કાળો સાપ દરમાંથી નિકળ્યો અને છોકરાની તરફ ચાલ્યો. નોળીઓ આ જોઈને છોકરાને બચાવવાને માટે કાળા સાપ પર દોડ્યો અને તેને મારી નાંખ્યો, એટલામાં બ્રાહ્મણી પાણી ભરીને પાછી ફરી. અને નોળીઓ, પોતાનું કાર્ય બતાવવાને મોઢામાં લોહી લગાડેલો બારણા બંધી તેની સામે દોડી આવ્યો. નોળીઆનું મોઢું લોહીથી ખરડેલું જોઈ બ્રાહ્મણી રડવા લાગી અને બોલી. “અરે ! પાપી ! તે મારા બાળકને મારીજ નાંખ્યો ! !” ગુસ્સામાં આવીને નોળીઆની ઉપર તેણે ધરો ફેંકી દીધો અને નોળીઓ મરી ગયો. અંદર આવ્યા બાદ બ્રાહ્મણીએ જોયું કે છોકરો સુઈ રહ્યો છે. અને પાસેજ કાળો સાપ મરેલો પડ્યો છે. આ જોઈ નોળીઆના મોતના શોકમાં બધું રડવા લાગી.”

“વિના વિચારે જે કરે તે પાછળથી પસ્તાય,
કામ બગાડે પોતાતણું જગતમાં હાસી થાય.”

પાઠ ૨૫ કોહીનુર-કોહીનુર

અનમોલ-અમુલ્ય

જ્ઞાન-ખાણ

છીન લીયા-છીનવી લીધો.

મેટ-મેટ, ધનામ

નિકાસી-ઉપજ

દામ-મુલ્ય

ઠાંકા જાતા હૈ-અંકાય છે.

આ અમુલ્ય હીરો ગોલકોંડની કોઈ ખાણમાંથી નિકળ્યો હતો. અને પહેલ વહેલો મહારાજા યુધિષ્ઠિરના માઈ રાજા કર્ણની પાસે રહ્યો. પછી ઉજ્જનના રાજા વિક્રમાદિત્યને તે મળ્યો. ત્યાર પછી આ

હીરો માલવા દેશના રાજાના હાથમાં આવ્યો. અલાહીદીન ખીલજીએ માલવાના રાજા પાસેથી તે છીનવી લીધો. સને ૧૫૨૬ ઇસ્વીસનમાં બાબરે ઇબ્રાહીમ લોદીને, જે તે વખતે હિન્દુસ્તાનમાં રાજ્ય કરતો હતો, તેને લડાઈમાં હરાવ્યો. ઇબ્રાહીમ લોદી લડાઈમાં ધાયલ થઈને થોડાજ દિવસમાં મરી ગયો. બાબર ઇબ્રાહીમના કુટુંબ સાથે બચી બલાઈથી વતર્યો. આથી ઇબ્રાહીમની માએ પ્રસન્ન થઈ આ હીરો બાબરને ભેટ આપ્યો. સને ૧૭૩૯માં નાદિરશાહે દિલ્હીના બાદશાહ મહમદશાહને લડાઈમાં હરાવીને તેની પાસેથી આ હીરો લઈ લીધો. નવ વરસ પછી નાદિરશાહ માર્યો ગયો અને કાઢીનુર ધીરે ધીરે અહમદશાહ દુરાનીની પાસે પહોંચ્યો. પછી આ હિરો કાબુલના બાદશાહ શાહશુજાના અધિકારમાં આવ્યો. સને ૧૮૧૩માં પંજાબના મહારાજ રણજીતસિંહને આ હિરો શાહશુજા તરફથી મળ્યો. અને તેના બદલામાં પચાસ હજાર રૂપીઆની વાર્ષિક ઉપજની જગીર અને ત્રણ લાખ રૂપીઆ આપ્યા. સને ૧૮૪૯માં પંજાબ અંગ્રેજોના હાથમાં આવ્યું અને મહારાજ રણજીતસિંહના પુત્ર દિલીપસિંહ પાસેથી આ હિરો તેમને (અંગ્રેજોને) હાથ આવ્યો. ત્યારથી આ હિરો રાજરાજેશ્વરી મહારાણી વિક્ટોરીઆના પાસે તેમના મૃત્યુ સમય સુધી હતો. અને અત્યારે શ્રીપંચમ જયોર્જની પાસે છે. આ હિરાની કિંમત ત્રીસ લાખ રૂપીઆ અંકાય છે.

પાઠ ૨૬ ઘોડા-ઘોડા

થાન-સ્થાન

પરિચાનતા હૈ-ઓળખે છે.

સઘા લો-ફેરવે.

સીસકતા-ડરતો, બડકતો.

મઠીલા-મજબુત બાંધીદડીનું

ટાંગે-પગ

પતલી-પાતળા

કઠી-સખત, કઠણુ

ધિમ ધસાઇ

અચાલ-ગરદન પરના વાળ

મુરંગ-લાલ રંગનો

કુમ્મત-લાલ ભેગો કાળો રંગ હોય તે

તુકમ-એક રંગની ગત છે

અલલક-કાપર ચિતરો

મુરઠી-કાળો

સજ્જા-લીલો

અફસર-અધિકારી

રીસ ગનો-પુશ થયો

હાંકાડોલ-અસ્થિર

હુઆતે-દેખાડતા, અડકાવતા

જી મર આયા-મન ભરાઇ આવ્યું

સુમ-ખરી

ચિરવાં-ચીરેલી

ઘોડો સમજી જાનવર છે. પોતાનું સ્થાન અને માલિકને ખૂબ ઓળખે છે. જે રસ્તે એક વાર ગયો હોય તે ભુલતો નથી. તેનામાં સર્વથી મોટો ગુણ આ છે કે જે પાણી મરણ કરો-દેરવો-સવારી આપે છે. ભાર લઇ જવાના કામમાં આવે છે. ગાડી અને તોપ ખેંચે છે. હાથ પણ ખેંચે છે. નિડર એવો છે કે બંદુકની ઝોળાઓ અને તોપના ઝોળાઓથી પણ ખીતો નથી.

ઘોડાનું શરીર બાંધી દડીનું હોય છે. અને પગ પાતળા (હોય છે). તેની ખરી ગાય જાળતી. માથે ચીરેલી હોતી નથી. તે કઠણુ જમીન પર ચાલવાથી ધસાય જાય છે. તેથી તેને ખચાવવાને માટે નાળ જડવામાં આવે છે, તેની પૂછડીમાં લાંબા લાંબા વાળ હોય છે. જેનાથી તે માખીઓ ઉડાવે છે. ગરદન પર લાંબા લાંબા વાળ હોય છે. જેને “અચાલ” કહે છે.

ઘોડા અનેક રંગના હોય છે. અને ઘણું કરીને રંગના નામ ઉપરથી તેમના નામ પડે છે જેવા કે લાલ, કાળો, તુકરા, મુશ્કી, કાચર ચિતરો, લીલો. કાષ્ટ કાષ્ટ વખતે ઘોડો પોતાના દેશ પરથી ઝાળખાય છે. જેવા કે આલોતરા, બોટીઆ, તુર્કી, તાજ અરબી ઘોડા તાજ કહેવાય છે. અને કદી પણ તેમને ચાણક અડાડવામાં આવતી નથી.

એક અધિકારીને એક આરત્ય મળવા આવ્યો. સાહેબ તેના ઘોડા પર મોહીત થયો. અને તેને કહેવા લાગ્યો પાંચસો રૂપીઆ કંઈ લો અને તમારો ઘોડો મને વેચાતો આપો. આરત્ય બંધો ગરીબ હતો પણ તેણે માન્યું નહીં. વધતાં વધતાં સાહેબે બે હજાર રૂપીઆ સુધી આપવા કહ્યું. પ્રથમ તો તે આરત્યનું મન ડગ્યું પણ ઘોડાની તરફ જોઈ તેનું મન ભરાઈ આવ્યું અને આ (પ્રમાણે) કહીને ચાલતો થયો “ સાહેબ તમારી પાસે ધણી રૂપીઆ છે પણ હું મારો ઘોડો નહીં આપીશ. ”

પાઠ ૨૭ નારિયણ.

નારીયળ.

હિસ્તા-ભાગ

હંગડા-ગુણમાં

નિરાલા-બુદ્ધે

કલિયાં-પ્રુલ

તરકારી-શાક

ચીની-ખાંડ

સિરકા-શરદા

જલાતે હૈં-ખાળે છે

જટા-છેડાં

મહીન મહીન-ઝીણી ઝીણી

ગદોમેં-ગાદીમાં
કુટ કર-છુદીને

ઠદ-ર

ગિરિ-કાપર

ચોલ-કાચલી

પતિયો-પાંદડાં

મિહાલી-લંકા વાસી

વાવસે-ખુશીયા

ટોકરીઓ ટોપલીઓ

વઝી કી તરહ-સાથ ખારની માફક સહારા-આધાર

કઢિયાં-વળીઓ

તખતે-પાટીયા

ચિઠકિયાં-ખારીયાં

દરવાજે-ખારણા

કુર્સી-ખુરશી

સંદૂક-પેટી

તને-થડ

હોગિયાં-નાની હોડીઓ

રિ-દુસ્તાનમાં સમુદ્રને કિનારેના ભાગોમાં નારીયળના ઝાડો વણ્યાં મળી આવે છે. લંકાના ટાપુમાં (મેટ) પણ તે પેદા થાય છે. આ ઝાડ સાદ સંતેર વરસ સુધી ફળ આપે છે (ફળે છે). દેખાવમાં તાડને મળતું છે અને પોતાના ગુણમાં જુદું જ છે. એનો કોઈ ભાગ એવો નથી જે કોઈને કોઈ કામમાં નહીં આવતો હોય. કળીઓ કુમળાં ફુલ) સાકના કામમાં આવે છે. ટુલોની માળા બને છે. દૂધ (નાળીએરનું પાણી) પીવાના કામમાં આવે છે. અને તેનો સરકો પણ બને છે કોપરાંને ખાય છે અને તેનું તેલ કાઢે છે તેલથી વીનું કામ લે છે. લંકાવાસી એને ભાતની સાથે વણી ખુશીથી ખાય છે. તેલને દિવામાં બાળે છે, છોડાની દોરી અને સાદડી બને છે. છોડાને ઝીણાં ઝીણાં છુદીને ગાદીમાં રૂની જગ્યાએ ભરે છે કોપરાંની ઉપરની કાચલીના હુકકા અને નાના નાના પવાલાં બનાવવામાં આવે છે પાંદડાં વડે મકાન છવાય છે અને (તેનાં) સાદડી અને ટોપલીઓ

અને છે. પાંદડાંને આળીને સાજી ખારના જેવી એક ચીજ કાઢે છે. જે ઘણી કામની હોય છે. લાકડાંની વળીઓ, પાટીઓ, દરવાજા અને બારીઓ બનાવવામાં આવે છે. અને ખુરશી અને પેડી પણ અને છે. થડની નાની હોડીઓ બનાવી લે છે. લાંકાવાસી લોકોના જીવનનો મુખ્ય આધાર નારીયજ છે.

પાઠ ૨૮ બકરેકી ચતુરાઈ.

બકરાની ચતુરાઈ.

મેલ-સંપ	ચટકા-ધારિત બીંડ
અપરાધ-ગુનો, દોષ. વાંક	પૈર-પગ
હામા-માફ	ફિસલા-લપસ્યો સર્થો
મંકરી સાંકડી	જાન ગઈ-જીવ ગયો
પગ દંડી-પગ રસ્તો	છુટકારા-મુક્તિ
કઠિનાઈ-અડચણ	સાફ-ખુલ્લો
મુઢકર-ફરોતે	વે ચટકે-નિઃશંક ધારિત વિના
લૌટ સકતા-પછો વળી શકતો	પહાડ-પર્વત
રોકતા થા-અટકાવતો હતો	

સંપથી રહેવામાં ઘણા લાભો છે. માહોમાંહે પ્રેમથી રહેવું, જરૂર પડે એક બીજાને મદદ કરવી, કોઈનું દિલ દુઃખાય એવી વાત નહીં કરવી, કદી કોઈથી ખૂલ પણ થઈ જાય તો તેનો અપરાધ-વાંક માફ કરવો અને તેને મનમાં રાખવો નહીં. આનું નામ મેલ-સંપ છે.

એક પર્વતની નીચે એક નદી વહેતી હતી. નદીને કિનારે પર્વતની સાથે મળેલો સાંકડો પગ રસ્તો છેટે સુધી જતો હતો. દેવયોગે એ બકરા તે રસ્તે આવતા હતા. એક આ બાળુથી એક તે બાળુથી. જ્યારે બરાબર આવ્યા (ત્યારે) મોટી અડચણમાં પડ્યા. કોઈ વળીને પાછો જઈ શકતો નહોતો અને બીજાની પાસે મદદને જઈ નહોતો શકતો. એક બાળુ ઉંચો પર્વત અટકાવતો હતો અને બીજો બાળુ નદીની ધારતી હતી કે પગ સરકયો અને જીવ ગયો. હવે જુઓ તેમના મેળાપે—સંપે કેવું કાર્ય કર્યું. જે દુઃખમાં પડ્યા હતા તેથી સહેલાઈથી કેવી રીતે મુક્તિ મળી. એક બકરા રસ્તામાં મુઠ્ઠા ગયો અને બીજો ધીમે ધીમે તેની ઉપર પગ રાખીને નીકળી ગયો. બકરા મુતો હતો તેને માટે રસ્તો ચોકખો થઈ ગયો, વિના ધારિત જ્યાં જવું હતું, ઉડીને ચાલતો થયો. આ પ્રમાણે ચતુરાઈથી અંતેએ પોતાનો જીવ બચાવ્યો.

પાઠ ૨૯ મંત્રીકા વિશ્વાસઘાત.

મંત્રીનો વિશ્વાસઘાત.

અકેલે—એકાંત

બુલાકર—મોલાવીને

રોકદો—અટકાવો

મેદ—રહસ્ય

શપથ—સોગત

પ્રસન્ન—ખુશ

સચેત—હશીઆર, સાવચેત

પાતેહી—મળતાંજ

મરોમા—વિશ્વાસ

હલકો—નાનો, ઘોડો

દંડ—સજા

મુધિ-વાદ
દિલાઈ-દેવડાવી

મૂલી-ફાંસી
બદલા-ખદશે

એક વખતે રાજા ચંદ્રસિંહ પોતાના મંત્રીને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું “ આપણા બધા મંત્રીઓમાં હું તમને સારો સમજું છું અને તમારી ઉપર મારો વિશ્વાસ પણ ઘણો છે. મારો ભાઈ રતનસિંહ મને ગાદી પરથી ઉઠાડવાને માટે છૂપી રીતે સેકડો ઉપાય કરી રહ્યો છે. હું તમને આ કામ સોંપું છું કે જે રીતે ખતી શકે મારા ભાઈને એવા ખરાબ કામથી અટકાવો પણ આ બેદ (ખાનગી વાત) કાંઈને કહેવી નહીં.” મંત્રીએ સોગન ખાઈને કહ્યું કે “ દમૈશા તમારી સેવા તન, મન, ધનથી કરતો રહીશ. મારો પ્રાણ કેમ ન જાય, વિશ્વાસઘાત કરીશ નહીં. મંત્રીની આ વાતો સાંભળીને રાજા ઘણો ખુશ થયો અને તેને ઘણું ધન આપ્યું વખત મળતાં જ તે કપટી મંત્રીએ રતનસિંહને કહ્યું “ તમે સારવ્યેત રહેજો રાજા તમારો જીવ લેવા આહ્વા છે. ” આ સાંભળી રતનસિંહે તેને ધન્યવાદ આપ્યો અને વખત મળતાં સારું ઇનામ આપવાનું વચન આપ્યું. થોડા દિવસ પછી ચંદ્રસિંહ મરણ પામ્યો અને તેનો ભાઈ રતનસિંહ ગાદી પર બેઠો. રાજ્ય મળતાં જ તેણે તે કપટી મંત્રીને મારી નાંખવાનો હુકમ આપ્યો અને કહ્યું “ હું પોતાના રાજાનો વિશ્વાસઘાત કરી ચુક્યો છે. હવે હું તારા પર ભરોસો કેવી રીતે કરું ? જે પોતાના થોડા લભને માટે માલિકનો બેદ ખોલે છે તેને તેથી હલકી શિક્ષા મળી શકતી નથી. મંત્રીએ પોતાના ઉપકારની વાદ દેવડાવી અને ઘણું કહ્યું પણ રાજાએ કંઈ પણ ધ્યાન આપ્યું નહિં અને તેને ફાંસીએ ચઢાવી જ દીધો. વિશ્વાસઘાતીઓને પોતાના કામોનો ખદશે આ પ્રમાણે મલે છે.

પાઠ ૩૦ કુતરી સ્વામિભક્તિ.

કુતરાની સ્વામિભક્તિ.

સૌદાગર-વેપારી

ટહરા-થોભો

થંલી-કાથળી

ઝઠાના-ઉચકપી, લેવી

લાવાર-નિરૂપાય

બાવલા-ગાંડો, હડકાયો

લોહુ લોહાન-લોહી લોહાણુ

લોજ-શોધ

ધેરા-ધેરો

ચૂક-શૂક

એક વેપારીની પાસે એક કુતરો હતો. જ્યે તે ઘરો પ્રમ કરતો હતો. વેપારીએ પરદેશમાં ઘણું સરખું ધન એકઠું કરી લીધું અને કુતરાની સાથે ઘેરે પાછો ફર્યો. ઇલાક કાસ ચાલીને વેપારી એક ઝાડ નીચે થોભ્યો અને રૂપીઆની કાથળી પાસેજ રાખી. ચાલતી વખતે કાથળીને લેવાનું ભૂતી ગયો. આ જોઈને કુતરો તે કાથળીને લાવવા સારૂ પાછો ફર્યો કાથળી ઘણી ભારે હતી. તેનાથી તે ઉચકાર્થ નહીં. પોતાના માલિકને પોતાની ભુલ જણાવવાને કુતરાએ ઘણી કાશીસ કાઢી પણ તે કંઈ સમજ્યો નહીં. લાચાર થઈને માલિકના થોડાના પગમાં કરડ્યો વેપારી સમજ્યો કે કુતરો ગાંડો-હડકાયો થઈ ગયો છે. અને (તેથી) તેને ગોળી મારી દીધી. ગિયારો લોહી લુહાણુ થઈ પડી ગયો. વેપારી આગળ ચાલ્યો. થોડે, છેટે જઈને તેને પોતાની કાથળી યાદ આવી અને તેની શોધમાં પાછો ફર્યો. રસ્તામાં તેને લોહીના ચિન્હો અરાખર મળ્યાં પણ કુતરાનો પ-તો લાગ્યો નહીં. જ્યારે તે ઝાડની પાસે પહોંચ્યો ત્યાં પહે થોભ્યો હતો. શું બુએ છે કે કુતરો કાથળી જોઈ રહ્યો છે.

માલિકને જોઈને દૂતરો પુછડી હાવાવા મંડ્યો અને તેણે ચાથું કે તેનો (માલિકનો) હાથ ચાટું પણ તેટલામાં જ મૃત્યુએ આવી પડડ્યો છોકરાઓ ! તમે પણ પોતાના પાલકની સેવામાં કદી પણ ભુલ કરશો નહીં.

પાઠ ૩૧ લાલચી બ્રાહ્મણ લોભી બ્રાહ્મણ

વાધ-વાધ

તાલ-તળાવ

નહા-નહાઈને

કુસ-ડાલ, ડર્મ

ઠિઠક રહા-અટકી ગયો

પસાર કર-લાંબો કરીને

સમાયા-થઈ

ચંદાર-મુક્તિ

સુસા-પેઠા

પછતા કર-પસ્તાઈને

વિના સાંચે રમવે-સમજ્યા-વિચાર-
યાં વિના

બંધે રહો-વેગળા રહો

માગ જાગે-નસીય ઉગ્યું

આ ગયા-દુઃખ ગયો.

એક દિવસ એક વાઘ તળાવમાં નહાઈને હાથમાં કુશ લઈને રસ્તામાં આવી બેઠો એટલામાંજ એક ગરીબ બ્રાહ્મણ તે તરફ આવી નિકળ્યો અને વાઘને ત્યાં બેઠેલો જોઈને અટકી ગયો. તેને બીધેલો જોઈને વાઘે કહ્યું “દેવતા અહીં સોનાનું કડું બંધને પુણ્યદાન કરવા બેઠો છું. તમે આવો અને તે લઈ લો”. આ સાંભળી બ્રાહ્મણે વિચાર કીધો કે આજે મારું નસીય ઉગ્યું દેખાય છે. પણ એવી શંકામાં પડવું યોગ્ય નથી. પછી આ પણ વિચાર કર્યો કે વિના કશું સુખ

પણ મળતું નથી. આ વિચાર કરીને આત્મણુ બોલ્યો. “પહેલું અમને કહું બતાવો.” વાઘે હાથ લાંબાવીને તેને કહું બતાવ્યું. તે બેઠને આત્મણુના મનમાં લોભ થયો. અને કહેવા લાગ્યો “મેં જીવાનીમાં ઘણાં પાપ કર્યાં છે. હવે હું ઘરડો થયો. શરીર અને ઇંદ્રિયોમાં શક્તિ રહી નથી. તેથી હવે પ્રણયદાન કરીને તેનાથી મુક્તિ ચાહું છું. તમને દુઃખી બાણી કહું આપવા વિચાર કર્યો છે. આવો, આ તળાવમાં નહાઈને કડાનો સંકલ્પ લઈ લો.” આત્મણુ લોભનો માર્યો જેવો નહાવા તળાવમાં પેઠો તેવોજ કાદવમાં ફસાઈ ગયો. તેને ફસાયેલો બેઠને વાઘ ધીરે ધીરે તે તરફ વળ્યો અને પાસે પહોંચીને તેણે તેની મરદનદાખી દીધી. મરતી વખતે આત્મણુ પરતાઈને કહેવા લાગ્યો. “મેં ઘણું ખરાબ કર્યું કે આ દુષ્ટની વાતમાં ફસાઈ ગયો.” બાળકો ! આ પ્રમાણે વગર વિચારે-સમજે કોઈ કામ કરે નહીં અને સોમથી દૂર રહે.

પાઠ ૩૨ અનજન આદમીકા વિશ્વાસ કરને સે હાનિ.

અજાણ્યા આદમીનો વિશ્વાસ કરવાથી નુકસાન.

બંધા-આંધળો

ગિદ્દ-ગિદ્ડો

પાકર-ઉમરો

કોલ-બકરો

ચુગા-એકલું કરેલું.

રખવાલી-રખેવારી

વિલાવ-ખિલાડો

લાલસા-હઝા

ચિલાને-ચીંચી કરવા.

સમજે બુજે-બાણી છુટીને

સાગ પાત-વનરપતિ શાહનાજી

હૂંઘતી-સોધતી

ફિરતી-ફરતી

લંબા હુઆ-નાશી ગયો

હો નહો-ગમે તેમ હો

એક આંધળો ગીધ (ગીદડો) એક નદીને કિનારે ઉમરાના ઝાડની અંદરમાં રહેતો હતો તેની સાથે બીજાં ઘણાં સરખાં પક્ષીઓ રહેતાં હતાં જે પોતાના મેળવેલા ખોરાકમાંથી થોડું થોડું તેને આપતાં હતાં અને તે તેમના અચ્ચાઓની રખેવારી કર્યા કરતો હતો. એક વખતે એક બિલાડો પક્ષીઓના અચ્ચાં ખાવાની ધ્રુજાથી તે ઝાડ નીચે આવ્યો. તેને આવતો જોઈને અચ્ચાં ચીંચીં કરવા લાગ્યાં ગીધે કહ્યું “ આ કોણ આવે છે ? દુર જ નહીં તો મારી નાંખીશ ” બિલાડાએ કહ્યું “ તમારા વખાણુ સાંભળીને આપની પાસે ધર્મની વાતો સાંભળવા આવ્યો છું આ ઘણી દીક્ષગીરીની વાત છે કે આપના જેવા મહાત્મા વિના જાણે સમજે મને મારવા ઉઠો, હું રોજ ગંગાસ્નાન કરું છું અને જીવને મારવો પાપ સમજું છું. હું આ પણ સારી પેઠે જાણું છું કે પોતાનું પેટ શાક ભાજ્યથી ભરી શકું છું. તો પછી આને માટે આવું મોટું પાપ કેમ કરું ? આ પ્રમાણે સમજતી કરીને બિલાડો ગીધની પાસે રહેવા લાગ્યો. કેટલાક દિવસ વીત્યા પછી ધીરે ધીરે પક્ષીઓનાં અચ્ચાંને માળામાંથી ખેંચીને ખાવા લાગ્યો જેનાં અચ્ચાં તે ખાઈ જતો હતો તે આમ તેમ સોધનાં ફરતાં. આ જોઈને બિલાડો ત્યાંથી નાશી ગયો. ગીધની પાસે પોતાનાં અચ્ચાંનાં ઘાડકાં જોઈને તેમના મનમાં આ શંકા આવી કે ગમે તેમ હોય આજેજ હમારાં અચ્ચાંઓને ખાધાં છે. અધાએ એક મત થઈને ગીધને મારી નાંખ્યો. વિના જાણે સમજે કોઈ પર વિશ્વાસ કરવાથી છેવટે નુકશાન જ થાય છે.

પાઠ ૩૩ પૃથ્વી પૃથ્વી

છિલકે-છોટલા

દાને-દાણાં

જહાજ-આગમોટ

સીધ-સીધી લીટી

લહલહાતે હૈ-શોભી રહે છે

વિઠોને-મિઠાનું

વિઠે હૈ-પાથરું છે

ગહરે-ઉંડા

ઉજાડ-ઉજડ

વાલૂ-રેતી

ચોટિયાં-શિખરો

આસમાન-આકાશ

બદન-શરીર

શુલસાજાતા હૈ-સેડાઇ જાય છે

સરદી-ઠંડી

જાડા-ઠંડી

ઠિઠુરે જાતે હૈ-ધરી જાય છે.

બરસાત-વરસાદ

હાલ-હતીકત

પૃથ્વી નારંગીની માફક ગોળ છે. પણ ઘણીજ મોટી હોવાને લીધે આપણને ચપટી દેખાય છે. તેની ઉપર મોટા મોટા પર્વતો એવા છે કે જાણે નારંગીના છોટકાં પર દાણા આગમોટ જે પૂર્વથી પશ્ચિમની તરફ અથવા પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ એકજ સીધી લીટા વગર વળે ચાલી જાય છે. છેવટે ફરીને પાછી ત્યાં પહોંચી જાય છે ન્યાંથી નિકળી હતી. આથી પણ પૃથ્વીની ગોળામ્ત જાણી શકાય છે. પૃથ્વીનો એક ભાગ જમીન છે. અને ત્રણ ભાગ પાણી.

પૃથ્વી પર ઠાઠ ઠેકાણે લીલાં ખેતરો શોભી રહે છે, ઠામ ઠેકાણે લીલાં વાસનાં મિઠાનાં પાથર્યાં છે. ઠામ જગ્યાએ ભાગ છે.

વિવિધ રંગના કુસો ખીલ્યાં છે. કહી નદી વહે છે. કહી ઉંડા પાણીનો હજારો કાશ લાંબો પહોળો સમુદ્ર છે. કહી વસ્તી છે. કહી

હિજાબ છે. કહીં દુર સુધી રેતીનું મેદાન છે કહીં કોપો સુધી પર્વતો છે. જેનાં શિખરો આકાશની સાથે વાતો કરે છે. કોઈ જગ્યાએ તાપ એટલો હોય છે કે શરીરમાં આગ લાગી છે. અને લૂંથી શરીર સેકાઈ જાય છે. કોઈ સ્થાનમાં ઠંડી એટલી બધી ગડે છે કે હાથ પગ હુંકવાઈ જાય છે. કોઈ વખતે ગરમી પડે છે. કોઈ વખતે વરસાદ, કોઈ વખતે ઠંડી વરસી હોય અથવા જંગલ જ્વનવરો બધે ઠેકાણે મળી આવે છે. બધી જગ્યાની કંઈ કંઈ હકીકત માણસે જાણવી જોઈએ. આ હકીકત જાણવાને જુગોળ વિદ્યા કહે છે.

પાઠ ૩૪ ચુગલી કા ફલ.

ચુગલીનું ફળ.

ચોટ આને સે-વાગવાથી

લોમડી-લોંકડી

મેંડિયા-વર

જાંચી-અજમાવેલી

હાથ લગી-મળી

ગુર્દા-પ્રાણજી

પુરાને-અસલી, જુના

પીસ કર-વાટીને

સ્ટ-એકદમ

અબ ઘડી-અત્યારે

ચિતોને-ચિતાએ

હયોદી-દરવાજા

પછાડ દિયા-તફડાવી નાંખ્યો

खाड-ખાડો

खने-ખાદે

ताको-તેને માટે

कुप-કુવો

એક વખતે જંગલના રાજા સિંહને પગમાં ઠોકર વાગવાથી તે ધણો મારો પડ્યો. જંગલના બધાં પ્રાણી તેને જોવા આવ્યાં પણ લોંકડી નહીં ગઈ. વરએ સિંહને કહ્યું. “મહારાજ ! આપની બધી

બ્રજ આપની ખખર લેવા આવી પણ અહંકારને લીધે લોંકડી આવી નહીં. લોંકડીનો કાઠ મિત્ર ત્યાંજ ઉભો હતો. તેણે એકદમ આ સમાચાર તેને પહોંચાડ્યા. સમાચાર મળતાંજ લોંકડી દોડી આવી અને જલદીથી દંડવત પ્રણામ કરીને કહેવા લાગી “મહારાજ ! જ્યારથી આ દાસીએ આપની માંદગીની હકીકત સાંભળી. દવાની શોધમાં જંગલે જંગલ કરી પણ અત્યારે મુશ્કેલીથી એક અનુભવેલી દવા હાથ લાગી છે.” સિંહે પૂછ્યું “તે શું છે ?” લોંકડીએ કહ્યું “આ દવામાં એક મિત્રો જીવ જાય છે. પણ હાં, મહારાજને ઈશ્વર સારા કરે અને અમે સેવકોનો જીવ જાય તો ઉત્તમ છે” સિંહ બોલ્યો. “દવાનું નામ પણ છે ?” લોંકડીએ કહ્યું “એક ઘણા જુના વૈદે ખતાવ્યું છે કે વરૂના કાળખાને પીસી (વાટીને) લેપ કરવામાં આવે તો પંજો તરત બેડાઈ જાય.” વરૂ પણ જેણે લોંકડીની ખુરાઈ કીધી હતી ત્યાં હતું. લોંકડીની વાતનો જવાબ (વરૂએ) ન આપ્યો (એટલામાં) તો ચિતાએ જે સિંહના દરવાજા પર હતો તેને પછાડ્યો અને કાળજી કાઢી લીધું.

સત્ય કહ્યું છે—

જે બીજને માટે ખાડો ખોદે છે તેને માટે કુવો તૈયાર (ખાડો ખોદે તે પડે.)

પાઠ ઉપ બુદ્ધિસે બેઠે બેઠે કામ હો સકતે હૈં

બુદ્ધિથી મોટાં મોટાં કામ થઈ શકે છે

ચિનંયે-નમ્રતા

સ્વરૂપ-સસલો

વારી-વારો

તરકીબ-યુક્તિ

ઢાન-ધારીને

ઘબઢાકર-ગભરાઇને

આપ હીસા-આપના જેવોજ

કહાં લેગોઈ-ક્યાં લગાડી

પનઘટ-કિનારે

જીતે જી-જીવતાંજ

સ્રોંકા-ભેયું

પરછાઈ-પડછાયો

એક જંગલમાં એક સિંહ રોજ વનવરોને મારીને ખાતો હતો. એક વખતે અધાં પ્રાણીઓ એકઠાં થયાં અને સિંહની પાસે જઇને નમ્રતાથી બોલ્યાં. “મહારાજ ! આપ હમારા રાજા છો અને હમે અધાં આપની પ્રમ્. તમે કહો તો તમારા ભોજનને માટે હમે રોજ એક પશુ મોકલ્યા કરીએ જેથી આપને કુપ્ત ઉદાવવું પડે નહીં.” સિંહે આ વાત કબુલ કીધી. અને વારા ફરતી એક પશુ તેની પાસે જવા માંડ્યું. કેટલાક દિવસ પછી એક સસલાતો વારો આવ્યો. તેણે વિચાર્યું કે કોઈ પશુ યુક્તિથી સિંહનો નાશ કરવો જોઇએ. આ મનમાં ધારીને ધીમે ધીમે ચાલીને સિંહની પાસે મોડો પહોંચ્યો. સિંહ બુખથી ગભરાઇને કહેવા લાગ્યો “આટલો વાર ક્યાં લાગ્યો. તેણે કહ્યું “આમાં મારો કંઈ દોષ નથી. હું તમારી પાસે આવતો હતો. રસ્તામાં આપના જેવોજ બીજો સિંહ મળ્યો તેણે મને અટકાવ્યો. ઘણી કડીનાઇથી હું અહીં સુધી આવ્યો છું અને તેને વચન આપી આવ્યો છું કે હમણાં પાછો પગે પાછો આવું છું. સિંહ બોલ્યો “તે ક્યાં છે? મને અત્યારે ખતાવ તેને માર્યા વિના હું આજે ભોજન કરીશ નહીં.” આવી વાતો કરીને બન્ને ત્યાંથી ચાલ્યા. ચાલતાં ચાલતાં જ્યારે દૂર વનમાં નિકળી ગયા ત્યારે સિંહે કહ્યું. “અરે તે તને અટકાવવાવાળો ક્યાં છે?” સસલાએ આમ તેમ જોઇને જવાબ આપ્યો. “તે આપની બીકથી કુઝામાં કૂદી પડ્યો છે.”

આટલું સાંભળતાંજ સિંહને ગુસ્સો ચઢ્યો અને કૂવાના કિનારા પર જઈને પાણીમાં જોયું. પાણીમાં તેણે પોતાનો પડછાયો જોયો અને સમજ્યો કે બીજો સિંહ છે તરતજ તેને મારવાને કૂવામાં કુદી પડ્યો અને પાણીમાં ડુબીને મરી ગયો. સસલાએ જઈને જંગલનાં બધાં જાનવરોને ખબર પડી કે હું આજે સિંહને મારી આવ્યો છું અને તમારાં જન્મેજન્મનાં દુઃખ દૂર કરી આવ્યો છું. આ સાંભળી બધાં ધણાં ખૂશ થયાં અને સસલાને ધન્યવાદ આપ્યો.

પાઠ ૩૬ ચોરી કરતેકા ફલ

ચોરી કરવાનું ફલ

પુસ્તક-ચોપડી

ચુરા-ચોરી

આમ-કેરી

વાન-ટેવ

પક્કા-પાકા, હોશીઆર

કુતુર લિયા-કરડી ખાધો.

લત-ટેવ

ફૂટફૂટ કર-છાતી ફાડ, હુંસકાં લઈને

એક દિવસ રામસિંહ નિશાળમાંથી એક ચોપડી ચોરી લાવ્યો. તેની માએ તેને કંઈ પણ કહ્યું નહીં. (કપકો આપ્યો નહીં) અને ચોપડી વેચીને તેને કેરી ખાવાને માટે લઈ આપી. આ પ્રમાણે કરતાં તેને ચોરીની ટેવ પડી ગઈ. અને તેણે ઘણી સરખી ચોરીઓ કીધી અને ચોરીનો માત્ર પોતાની માને આપ્યો. મા ધનની લાલચ -લાભથી પોતાના પુત્રને કંઈ કહેતી નહીં અને હમેશાં તેને લાડ લડાવતી અને પ્રેમ કરતી. થોડા દિવસમાં તે પાકા ચોર થઈ ગયો. એક દિવસે તે રાત્રના મહેલમાં ચોરી કરતાં પકડાઈ ગયો અને તેને

ફાંસીનો હુકમ થયો. ફાંસી ચઢતી વખતે સેંકડો માણસ તેને જોવા આવ્યાં, તેની મા પણ ત્યાં આવી અને છાતીફાટ રડવા લાગી. રામસિંહે માને મળવાની આજ્ઞા માગી. આજ્ઞા મળતાંજ તેણે પોતાની માનો કાનમાં વાત કરવાનું ‘અહાનું’ કરીને કાન કરડી ખાધો. મા હાય હાય કરતી આંધે નાડી. બધા લોકો આ જોઈને છોકરાને ધિક્કારવા લાગ્યા. છોકરે કહ્યું “તમે ગુસ્સો કરો છો તે નકામું છે. આને લીધે મારી આ દશા થઈ છે. જે નાનપણમાં મને સારી ટેવ પાડતી તો આજે મારો જીવ કેમ જાત.”

તેથી છોકરાઓ ! તમારી ફરજ છે, કે નાનપણથીજ સારાં કામોમાં મન લગાડો અને નકારા કામોથી દૂર રહો. જે નાનપણથી ટેવ પડી જાય છે તે મોટા થયા બાદ સેંકડો ઇલાજ કેમ નહીં કરો છુટતી નથી.

પાઠ ૩૭ સૂરજ

સૂર્ય

સાંઢે-સાડા

કુપ્ત-અજ્ઞાન

ધૂમતા-ફરતો

કીલી-ધરી

હિસ્સા-ભાગ

ઝંજાલે-ઉજળો, પ્રકાશવાન

હટ જાનેસે-ખસી જવાથી

જગહ-સ્થાન

માપ-વરાળ

બાદલ-વાદળ

નાજ-અનાજ, ધાન્ય

ન જી સકતા-જીવી શકે નહીં.

સૂર્ય એક આગ-અગ્નિનો ગોળો છે. અને પૃથ્વીથી ૧૩ લાખ ઘણો મોટો છે. તેનું છેડું પૃથ્વીથી સાડા નવ કરોડ માઈલ છે. આ

કારણથી આટલો નાનો દેખાય છે. અગ્નિ લોકો જાણે છે કે સૂર્ય
દમારી પૃથ્વીની ચારે બાજુ ફરે છે. પણ આ તેમની ભૂત છે. ખરું
તો આ છે કે પૃથ્વી સૂર્યની ચારે બાજુ એક વરસમાં ફરી આવે છે.
અને ચોવીસ કલાકમાં એકવાર પોતાની ધરી પર ફરી જાય છે.
પૃથ્વીનો જે ભાગ સૂર્યની સામે આવી જાય છે તેમાં દિવસ થાય છે.
અને બીજામાં રાત જ્યારે અંધારો ભાગ સામે આવી જાય છે ત્યારે
ત્યાં દિવસ થઈ જાય છે. અને અજવાળા ભાગમાં સામેથી ખસી
જવાથી રાત થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે વારા ફરતી અડધી દુનિ-
યામાં રાત અને અડધીમાં દિવસ થાય છે. પણ આ પૃથ્વી પર બે
એવાં સ્થાન છે જ્યાં વરસમાં ૭ મહીનાનો દિવસ અને ૭ મહીનાની
રાત હોય છે. સૂર્યની ગરમીથી પાણી વરાળ બનીને ઉડી જાય છે.
અને તેની વરાળથી વાદળાં બનીને પછી વરસાદ પડે છે, એની
ગરમીથી અનાજ અને ફળ પાકે છે. (ઉત્પન્ન થાય છે) સૂર્યની
ગરમી ન હોત તો કોઈ જીવજંતુ જીવી શકત નહીં.

પાઠ ૩૮ દોરંગી દુનિયા વિચિત્ર દુનિયા

ટટુ-નાનો ઘોડો

ઓઢમા બિહોના-ઓઢવા પાથરવાનું

લાદ કર-મુકીને

પાંચ પાંચ-પગે

પૈરો-પગે

પાગલ-મૂર્ખ

ફિરમી-જતાં પણ

નિર્દયી-નિર્દય દયા વિનાનો

બુઢા-ડોસો

ચસિટતા હૈ-ધસે છે

હઢા કઢા-મજબૂત

મંગનીકા-માગેલું

એક વખતે બોલાનાથ અને તેનો છોકરો શંકરપ્રસાદ પોતાના ટટુ પર ઓઢવા પાથરવાનું મુકીને પગે ચાલી રહ્યા હતા. લોકોએ આ જોઈને કહ્યું “જુઓ આ બાપ દિકરો કેવા મૂર્ખ છે કે ટટુ સાથે છે છતાં પણ પગે ચાલતા જાય છે.” આ સાંભળીને ડોસો ટટુ પર બેઠો. ત્યારે લોકોએ કહ્યું “જુઓ બાપ કેવો નિર્દય છે. પોતે તો ઘોડા પર બેઠો છે અને પુત્ર પગ ધસે છે.” બાપ ટટુ પરથી ઉતરી પડ્યો. અને છોકરાને ખેસાડ્યો. છતાં પણ લોકોએ કહ્યું જુઓ ! છોકરો કેવો કપૂત છે. ઘરડો બાપ તો પગે ચાલે છે અને પોતે જીવંત મજાખુત ઘોડા પર બેઠો છે.” ત્યારે ડોસો ઘોડા પર આગળ બેઠો અને પુત્રને પાછળ ખેસાડ્યો. ફરી પણ લોકોએ કહ્યું “ મહુમ પડે છે કે ટટુ માગેલું બાકતી છે આથી સામાન ઉપરાંત બે માણસો ઉપર બેઠા છે. (લઘાયલા છે) આ બિચારાં ટટુ પર તેમને કંઈ પણ દવા આવતી નથી.” આ પ્રમાણે છોકરાઓ; યાદ રાખો કે જે બધાને ખુશ કરવાના ઉપાય કરે છે તેનાથી કોઈ પણ પસંદ થતું નથી.

પાઠ ૩૯ ઉંટ

ઉંટ

કામકા-કામનું ઉપયોગી

ફેલ જાતીં હૈ-પહોળી થાય છે.

પહોળી થાય છે

સબ-શરણુ

પપોટે-પોપથાં

ધૂપ-તડેડા

કૌહાન-ખૂંધ

બૌલ-વાળ

છિદરે-ધટ

નથુને-નસકોરાં

ઘુસ જાય-પેસી જાય બરાઇ જાય	લોટપોટ-લોથ પોથ, ઢીલોઢય
સોતે-ઝરણાં	નિશ્ચિત-નિબચ
બાલૂ-રેતી	ઝુકા કર-નમાવીને
ચઢાની-મેદાનોં	રસ્તી-દોરી

ઉંટ ધણું ઉપયોગી જનવર છે. તેના પગ લાંબા હોય છે. તેના પગની નીચે એક ગાદી હોય છે. જ્યારે તે પૃથ્વી પર પગ મુકે છે. ગાદી ફેલાઈ જાય છે અને આ કારણથી તેના પગ રેતીમાં ધસાતા નથી. તેની ગરદન-ડોક લાંબી હોય છે. તેને નમાવીને પૃથ્વી પર ચરી શકે છે. અને ઉંચી કરીને ઉંચાં ઉંચાં ઝાડોના પાંદડાં ખાઈ શકે છે. તેની આંખોના પોપચાં પણ ભારી હોય છે. તેમનાથી પોતાની આંખોને તડકાની ગરમીથી બચાવે છે. તેની પૂછડી ઘણી નાની હોય છે.

તેના હોઠ એવા મોટા હોય છે કે ઝાડીઓનાં પાંદડાંને સારી રીતે પકડી શકે છે. પીઠ પર ખૂંધ હોય છે વાળ ઘટ્ટ હોય છે જેથી ગરમી ઓછી લાગે છે. તેના નસકોરાં પણ મોટાં હોય છે. ચાલતી વખતે તે તેને બંધ કરી લે છે જેથી રેતી અંદર પેશી જાય નહીં. આરમ્ભ લોકો તેના વાળનાં કપડાં અને દોરી બનાવે છે. અને તેનું માંસ પણ ખાય છે. અરબસ્તાન અને આફ્રિકામાં ઘણાંએ એવાં ઉંજડ જંગલો છે જેમાં ન તો ઝાડો હોય, ન પાણીના ઝરણાં રેતી અને પથ્થરના મેદાનો સિવાય કાંસો સુંઘી કંઈ દેખાઈ પડતું નથી. જ્યારે કોઈને એવા જંગલોમાં ચઢને જવું પડે છે ત્યારે તે પોતાની સાથે ખવા પીવાનો બધો સામાન પહેલેથી જ રાખા લે છે.

એમ નહીં કરે તો રસ્તામાં જ ભૂખ અને તરસને લીધે લોથ પોથ થઇ જાય. આથી જગ્યાઓમાં માત્ર ઉંટન કામ આવે છે. કારણ કે તે ખાધા પીધા વિના કેટલાઓ દિવસ રહી શકે છે. અને ચાલવા અગાઉ એટલું પાણી પી લે છે કે કેટલાઓ દિવસ સુધી નિર્ભય થઇ જાય છે. આથી આરેખ લોકો ઉંટને ખૂબ ચાહે છે.

પાઠ ૪૦ નિરોગી આદમી.

નિરોગી માણસ.

સીલ ભેજ

ઘટાવ-પૂરણી

સાંસ-સ્વાસ

કોઠરિયાં-ઓરડીઓ

ઉજાલા-અજવાળું, પ્રકાશ

મેલે-મેલા

લીપ પોત કર-લીપી ગુપીને

કુઢા-કચરો

વિમારીયાં-માંદગી, રોગો

સફાઈ-સ્વચ્છતા

મોહરી-મેરી

પાયજાના-ગંજરા

નિત-રોજ

અવગુણ-ખરાબ અસર, ગેરફાયદો

મીંગે-ભીનો

તડકે-સવારે, પરાઠીએ

નિરોગી માણસથી વધીને બીજો કોઇ સુખી હોતો નથી. જ્યારે માણસને રોગ લાગી જાય છે ત્યારે મુખ શીકકુ પડી જાય છે. એટલે સુધી કે પોતાનું જીવન ભારી થઇ જાય છે. નિરોગી રહેવાને માટે પોતાનું મકાન-ઘર એવી જગ્યાએ બંધાવો જ્યાં ભેજ ન હોય. ઉંચી જગ્યામાં ભેજ ઓછી હોય છે. મકાનની પૂરણી (મેઠક) ઉંચી રાખો. તેમાં ખારણું અને ખારીઓ એટલાં હોવાં જોઇએ કે હવા

સહેલાઈથી આવી જઈ શકે. જ્યાં ઘણાં માણસો રહે છે ત્યાંની હવા શ્વાસ લેવાથી બગડી જાય છે. બારીઓ અને બારણાં હોવાથી આ બગડેલી હવા નિકળી જાય છે. મકાનમાં એવી નાની નાની બોરડીઓ બનાવેા નહીં જેમાં પ્રકાશ જઈ શકે નહીં. અંધારું મકાન મેલું રહે છે. મકાનના બંધ રહેવાથી હવા બગડી જાય છે. મકાન લીપી ઝુપીને સાફ રાખવું જોઈએ. કચરો મકાનથી છોટે ફેંકી દેવો જોઈએ. મકાન મેલું રહેવાથી હવા બગડી જાય છે અને રોગો પેદા થાય છે. મકાનની બહાર ચારે બાજુ સ્વચ્છતા રાખવી જોઈએ કારણ કે સ્વચ્છતા નહીં હોવાથી જે હવા બહારથી અદર આવશે તે સાફ રહેશે નહીં. પાણી પણ મકાનની આજુબાજુ મેલું થવું નહીં જોઈએ. તે પાણીની ઉપર થઇને જે હવા આવશે તે સારી નહીં રહેશે મોરી અને જાજરાં રોજ ધોવડાવવાં જોઈએ.

એવો ખોરાક નહીં ખાવો જોઈએ જે ગેરફાયદો કરે. સ્વચ્છ પાણી પીવું જોઈએ. પરસેવાથી લીનાં કપડાં નહીં પહેરવાં જોઈએ. થોડી થોડી પણ રોજ કસરત કરવી જોઈએ. રાતે વખતસર સુવું અને પરોઢીએ ઉઠવું જોઈએ. ઉપરની બાબતો પર ધ્યાન આપવાથી માણસ નિરોગી રહી શકે.

પાઠ ૪૨ આદ્યમીકા શરીરકી બનાવટ.

માણસના શરીરની રચના.

બનાવટ-રચના

સિર-ડોકું

મિલાતી હૈ-જોડે છે

કનપટી-લમણાં

મૌં હૈ-ભમર, ભવાં
 પલકે-પાંપણા
 છેદ-કાણાં
 પહિચાનતે હૈ-ઝોળખીએ છીએ
 ચોપડી-ખોપરી
 કંઘો-ખભાં
 હંસલી-હાંસડી
 પસલી-પાંસળી
 પીછેકી ઓર-પાછલી બાબુએ

રીઢ-કરોડ
 પેહ્ન-પેહું
 મંચરી સીના મી-કુંટી જેવું.
 તોંદી-કુંટી
 વાહે-હાથ
 ગઢા યા કલાઈ-કાંડું
 ઘુટના-દીંચણ, ઘુટણ
 પિઢલી-પીડી
 ટચના-ધુંટી

માથુસના સરીરના ત્રણ મુખ્ય ભાગ છે. ડોકું, ધડ અને હાથ પગ. માથું અને ધડને ગરદન જોડે છે. ડોકાંનો બધાથી ઉંચો ભાગ જે આગળની બાબુએ છે તે માથું કહેવાય છે. માથાની જમણી યા ડાબી બાબુએ લમણાં હોય છે. માથાની નીચે ભવાં છે. ભવાંની નીચે પાંપણ અને પાપણની નીચે આંખો છે. જેથી આપણે જોઈએ છીએ. આંખોની વચ્ચે નાક છે. એમાં બે કાણાં હોય છે તેને નસકોરાં કહે છે. તેમની મદદથી આપણે શ્વાસ લઈએ છીએ અને સુગંધ દુર્ગંધ ઝોળખીએ છીએ. નાકની જમણી ડાબી (બાબુએ) ગાંઠ છે. અને ગાંઠોની સાથે મળેલાં બન્ને બાબુ કાન છે જેના વડે આપણે સાંભળીએ છીએ. નાકની નીચે મોઢું છે જેવડે આપણે ખાઈએ છીએ અને શ્વાસ પણ લઈએ છીએ મોઢાંની ઉપર નીચે હોઠ છે અને તેની અંદર દાંત અને જીભ છે. આંખ, કાન, નાક, મોઢાંને ઇન્દ્રિયા કહે છે. ડોકાંના સર્વથી ઉંચા ભાગને ખોપરી કહે છે. જ્યાં ગરદન ધડ સાથે જોડાયેલી છે ત્યાં બે હાડકાં ધડની વચ્ચેથી ખભાં

તરફ ચાલી ગયા છે. જેને હાંસળી કહે છે ધડમાં બન્ને તરફના હાડકાં પાંસળીઓ કહેવાય છે. પાછળની બાજુનજીયાં આ હાડકાં મળે છે તેનું નામ કરોડ છે. કરોડમાં ચોવીસ ટુકડા હોય છે આ ટુકડા એ માટે બન્યા છે કે શરીર સહેલાઈથી વળી શકે. ધડની પાછળના ભાગ પીઠ છે આગળના મુખ્ય ત્રણ ભાગ છે. ઉપર છાતી છે વચમાં પેટ અને તેની નીચે પેદુ. પેટ અને પેદુ જ્યાં મળે છે તેની વચમાં એક ભંવર સરખું છે તેને ડુટી કહે છે, જ્યાં હાથ ધડને મળ્યા છે તે બાંધ છે હાથના બે બાગો છે જેના સાંધાને કાલણી કહે છે. જ્યાં હાથ અને પંજે જોડાયેલા છે તે કાંડું છે. દરેક પંજામાં એક એક અંગુઠો અને ચાર ચાર આંગળીઓ છે. આવીજ હકીકત પગોની છે. પગના વચ્ચેના સાંધાને ઘુંટણ કહે છે ઘુંટણની ઉપરના ભાગને ભાંગ અને નીચેનાને પીડી. પંજે જ્યાં પગ સાથે જોડાયેલા છે તે ઘુટી છે. દરેક પંજામાં એક એક અંગુઠો અને ચાર ચાર આંગળીઓ હોય છે. છોકરાઓ ! આ પ્રમાણે બધા મળીને તમારું શરીર બન્યું છે.

ગુજરાતી શાળાપયોગી પુસ્તકો.

ત્રીવેદી, રૂઝેતકનાં એકીકરણ
સુધીક્ષાન.
હિન્દી શીક્ષાવલીના અર્થ.
હિન્દી પ્રયોધના અર્થ.
દેશી હીરાજ ભાગ ૧ લો.
શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા.
બોયસ્કાઉટ ડાયરી.

મ. યુ. ડીક્ષનરી.
ગુજરાતી ઇન્ડુ યુ. શબ્દ કે
આશ્રમ ભજનાવલી.
ટ્રોઇગનો સામાન.
કલર બોક્ષ.
પીપ્પી.

આ ઉપરાંત અમારે ત્યાં વીધાર્થીઆને ઉપયોગી આરીસો
તથા સ્કુલોને ઉપયોગી, વેપારીને ઉપયોગી તમામ જાતનો સ્ટેશનર
સામાન ધણીજ સસ્તો મલે છે:—

૬૦ ગુજરાતી } શાહ ભાઈલાલ ડાહ્યાભાઈ બુકસેલર
સ્ક્રિપ્સ સામું.
નવસારી. } સ્ટેશનર એન્ડ પ્રિન્ટર્સ.

શ્રી 'અનાવિલ બંધુ' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં ગોવિન્દજી ડાહ્યાભાઈ

જાણે બરાનપુરી ભાગળ, ભાઈવાળી પોળ-મુરત.

